

ΙΔΡΥΜΑ: Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΣΥΝ/ΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

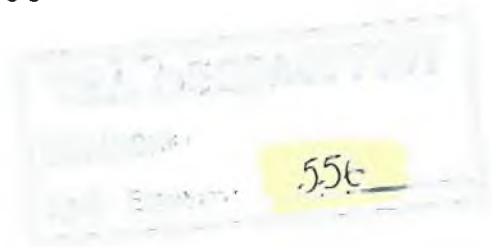
ΘΕΜΑ: "ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ
ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΕΝΩΣΗ"

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

Δρ. Π. Νικολόπουλος
Docteur D' Etat en Droit

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ
ΛΙΟΛΙΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2000

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΤΟ ΦΑΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

1. ΓΕΝΙΚΑ
2. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ
3. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Η ΕΞΕΛΙΓΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

1. ΓΕΝΙΚΑ
2. ΑΠΟ ΤΙΣ ΙΔΡΥΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΗ
 - ΙΔΡΥΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ
 - Ε.Ε.Π.
 - ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ
 - ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ
 - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΑΡΤΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΑΠΟ ΤΟ Δ.Ε.Κ.

1. ΓΕΝΙΚΑ
2. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ
3. ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΣΔΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 235 ΩΣ ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗΣ

1. ΓΕΝΙΚΑ
2. ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
3. ΤΟ ΑΡΘΡΟ 235 ΣΕΚ ΩΣ ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ολοκλήρωση της φοίτησής μου στο ΤΕΙ ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ της ΣΧΟΛΗΣ Σ.Δ.Ο. του τμήματος Συνεταιριστικών Οργανώσεων και Εκμεταλλεύσεων, προϋποθέτει την εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας.

Επέλεξα το θέμα σχετικά με το "Πρόβλημα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση", επειδή είναι ένα επίκαιρο θέμα με διεθνή προέκταση. Είναι ένα πολύπλευρο αντικείμενο, με επιμέρους θεσμική, κοινωνική και πολιτική διάσταση.

Στην προσπάθειά μου, να καλύψω το θέμα χρησιμοποίησα σαν υλικό - βιβλία, άρθρα τα οποία αναφέρονται στα θεμελιώδη δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών, τα περισσότερα από τα οποία τα βρήκα στην βιβλιοθήκη του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

Ευχαριστώ, όλους θερμά για την βοήθεια που μου έδωσαν και ιδιαίτερα τον καθηγητή μου Δρ. Π. Νικολόπουλο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ευρωπαϊκή οικοδόμηση, αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα ιστορικά επιτεύγματα του αιώνα μας. Η διαδικασία αυτή η οποία διαρκεί, ήδη από 50 έτη και η οποία βασίσθηκε στις θετικές αξίες που χαρακτήριζαν τον πολιτισμό μας - διαφύλαξη της ειρήνης, οικονομική και κοινωνική πρόοδος, σεβασμός του ανθρώπου, υπεροχή του δικαίου έναντι της ισχύος σηματοδεύτηκε από κρίσεις αλλά και από σημαντικές επιτυχίες.

Κατά την άνοιξη, του 1950 η Ευρώπη βρίσκεται στο χείλος του γκρεμού. Ο ψυχρός πόλεμος συγκεντρώνει απειλητικά σύννεφα σύγκρουσης, μεταξύ ανατολικών και δυτικών κρατών της ηπείρου. Πέντε έτη μετά το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου η συμφιλίωση των παλιών αντιπάλων, φαίνεται ακόμη πολύ απόμακρη.

Πως να αποφευχθεί η επανάληψη λαθών του παρελθόντος, πως να δημιουργηθούν οι συνθήκες για μια διαρκή ειρήνη μεταξύ των χτεσινών εχθρών; Η ουσία του προβλήματος βρίσκεται στην σχέση μεταξύ της Γαλλίας και της Γερμανίας. Πρέπει να δημιουργηθεί ένα δεσμός μεταξύ των δύο αυτών κρατών και να συγκεντρωθούν γύρω τους όλες οι ελεύθερες χώρες της Ευρώπης για να οικοδομήσουν μαζί το κοινό τους πεπρωμένο.

Ο Jean Monnet με την μοναδική του εμπειρία του διαπραγματευτή και του ειρηνοποιού, προτείνει στο Γάλλο υπουργό Robert Schuman και στον Γερμανό Καγκελάριο Konrad Adenauer να αναπτύξουν ένα κοινό συσφέρον μεταξύ των χωρών τους: τη διαχείριση της αγοράς άνθρακα και χάλυβα από ανεξάρτητη αρχή. Η πρόταση διατυπώνεται επίσημα στις 9 Μαΐου 1950 από την Γαλλία

και γίνεται ένθερμα δεκτή από τη Γερμανία, την Ιταλία, τις Κάτω Χώρες, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο.

Η συνθήκη για την ίδρυση της πρώτης Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) υπογράφεται τον Απρίλιο του 1951, ανοίγοντας την πόρτα στην Ευρώπη των έμπρακτων επιτευγμάτων. Ακολούθησαν άλλα επιτεύγματα μέχρι την σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία βρίσκεται σε φάση ανοίγματος προς τα ανατολικά κράτη της ηπείρου από τα οποία παρέμεινε ξεκομμένη επί μεγάλο διάστημα.

Το σχέδιο του Schuman οδήγησε λοιπόν στην ίδρυση μια κοινότητας, ειδικευμένης σε δύο αποφασιστικούς αλλά περιορισμένους τομείς τον άνθρακα και τον χάλυβα. Η προσπάθεια αυτή έπρεπε να αλλάξει μορφή και να συνεχιστεί σε μια οδό ολοκλήρωσης. Υπό την πίεση του ψυχρού πολέμου αναλήφθηκαν, πρωτοβουλίες στους τομείς της άμυνας και της πολιτικής ένωσης αλλά η κοινή γνώμη δεν είναι έτοιμη να τις αποδεχθεί. Τα έξι κράτη της ΕΚΑΧ επέλεξαν λοιπόν ένα νέο πεδίου αναθέρμανσης της συνεργασίας, στον οικονομικό τομέα: τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς.

Η Συνθήκη της Ρώμης της 25ης Μαρτίου 1957 με την οποία ιδρύθηκε η ΕΟΚ, θεσπίζει όργανα και μηχανισμούς λήψης αποφάσεων που επιτρέπουν την έκφραση τόσο των εθνικών συμφερόντων, όσο και μιας κοινοτικής θεώρησης. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, αποτελεί στο εξής τον κύριο πόλο γύρω από τον οποίο οργανώνεται η Ευρωπαϊκή οικοδόμηση.

Στο προοίμιο της Συνθήκης της Ρώμης της 25ης Μαρτίου 1957 με τη οποία ιδρύθηκε η σημαντικότερη από τις τρεις Ευρωπαϊκές

Κοινοτήτες, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα συναντάμε την ιδέα της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, Ενώσεως Ευρωπαϊκών λαών καθώς και το ιδανικό της διαφυλάξεως της ειρήνης και της ελευθερίας. Σε αυτό το προοίμιο τα ιδρυτικά μέλη της ΕΟΚ, προέβησαν στην σύσταση της αποφασισμένα να "θέσουν τις βάσεις μιας διαρκώς στενότερης ενώσεως των Ευρωπαϊκών λαών και να εξασφαλίσουν με κοινή δράση την οικονομική και κοινωνική πρόοδο των χωρών τους καταργώντας τους φραγμούς που διαιρούν την Ευρώπη"¹. Σαν κύριο σκοπό των προσπαθειών τους έθεσαν "τη σταθερή βελτίωση των όρων διαβιώσεως και απασχολήσεως των λαών τους" και εκδήλωσαν την θέληση "να παγιώσουν τη διαφύλαξη της ειρήνης και της ελευθερίας συνενώνοντας τις οικονομικές τους δυνάμεις".

Βρισκόμαστε, μπροστά σε βασικές ιδέες που ενέπνευσαν τους ιδρυτές της ΕΟΚ και των Ευρωπαϊκών κοινοτικών γενικώτερα, ιδέες που για αυτό αποτελούν κατευθυντήριες γραμμές για την κατανόηση και ερμηνεία της κοινοτικής έννομης τάξεως.

Πραγματικά, οι Ευρωπαϊκές κοινότητες γεννήθηκαν μέσα από τα καπνίζοντα ερείπια της μεταπολεμικής Ευρώπης, προήλθαν από την συνειδητοποίηση της ανάγκης, της Ευρωπαϊκής κοινότητας και στηρίχθηκαν στην μακραίωνη ευρωπαϊκή παράδοση όπως διαμορφώθηκε από την ελληνική σκέψη και τον χριστιανισμό. Οφείλουμε να μην ξεχνάμε ότι η λέξη Ευρώπη είναι ελληνική και δεν πρέπει να παραθεωρούμε ότι στενή σχέση της ελληνικής σκέψεως και της Ευρωπαϊκής παραδόσεως. Κύριο γνώρισμά της Ελληνικής σκέψεως, και του χριστιανισμού, είναι ακριβώς ο σεβασμός της αξίας που λέγεται άνθρωπος.

¹ Ε. Σπ. Κρουσταλλάκη "Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής κοινωνίας εννομων τάξεων" ΕΕΔ, Τομο Αθήνα 1981, σελ./ 321

Ηδη από το 1957, στην Συνθήκη της Ρώμης προβλέπεται κανόνας της ίσης αμοιβής και ίση εργασία που απαγορεύει τις διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή πράξη έλαβε υπόψη την κοινωνική αυτή διάστασ της Ευρώπης η οποία υπογραμμίστηκε εκ νέου το 1989, με τον Ευρωπαϊκό Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση των επί κεφαλής των κρατών - μελών της Κοινότητας που στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο διακήρυξαν το 1978, ότι το δημοκρατικό ιδεώδες είναι κοινό, σε όλους τους λαούς που αποτελούν τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Επιβεβαίωσαν τη βούληση τους να προστατεύσουν τις αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, της κυριαρχίας του νόμου, της κοινωνικής διάστασης και του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ο σεβασμός και η διατήρηση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στα κράτη - μέλη αποτελούν απαραίτητα στοιχεία, για την συμμετοχή τους στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Στον κοινοτικό χώρο, βέβαια υπάρχουν και άλλα κείμενα που αναφέρονται σε ατομικά δικαιώματα. Είναι η κοινή διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου του Συμβουλίου της Επιτροπής του 1977 και η δήλωση, που ήδη αναφερθήκαμε, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου το 1978. Η ΕΣΔΑ όπως θα αναφερθούμε σε ειδικό κεφάλαιο, είναι ελλιπής ως προς την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων και προστατεύει ελάχιστα από αυτά. Για το λόγο αυτό, επιβλήθηκε η συμπλήρωση της. Έτσι συντάχθηκε ο Κοινωνικός Χάρτης της Ευρώπης ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 26/2/1965. Στα κείμενα αυτά διακυρύσσεται, η σημασία που οι Κοινότητες αποδίδουν, στα ατομικά

δικαιώματα ως συνέχεια κοινής πολιτικής και πνευματικής παραδόσεως των κρατών της Ευρώπης. Τα κείμενα αυτά έχουν πολιτικό κύρος. Δεν έχουν όμως νομική σημασία, δεν αποτελούν νομικό θεμέλιο και πηγή δικαίου των ατομικών δικαιωμάτων.²

Παρά τους οραματισμούς, των αρχικών εμπνευστών της ευρωπαϊκής ιδέας, οι οποίοι φαντάστηκαν την Ευρώπη ως μια ευρύτερη ένωση, με ενιαίους ιδεολογικούς και πολιτικούς προσανατολισμούς η ευρωπαϊκή ενότητα, δεν πραγματοποιήθηκε, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, παρά σε περιορισμένη βάση κυρίως οικονομική. Οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες είναι διακρατικές ενώσεις που όμως δεν έχουν κρατικές αρμοδιότητες αλλά μόνο ειδικούς συγκεκριμένους στόχους και σκοπούς. Και αυτό εξηγεί την αντίθεση προς τα εθνικά συντάγματα τα καταστατικά κείμενα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, πλην ορισμένων μεμονομένων και αποσπαστικών ρυθμίσεων, δεν περιέλαβαν διατάξεις ανάλογες με αυτές, που υπάρχουν στα εθνικά συντάγματα και που ρύθμιζαν κατά τρόπο συγκροτούμενο και συστηματικό την αναγνώριση και προστασία των δικαιωμάτων του Ευρωπαϊκού πολίτη. Εξ' άλλου κατά τον χρόνο που συντάχθηκαν οι Συνθήκες δεν ήταν εύκολο να προβλεφθεί ότι σε ένα σύστημα οικονομικής κατά βάση συνεργασίας, με έντονο φιλελεύθερο χαρακτήρα θα ήταν δυνατό να προκύψουν παραβιάσεις των δικαιωμάτων.

Η πορεία της κοινωνικής ζωής απέδειξε το αντίθετο, ότι δηλαδή μπορεί πράγματι να υπάρξουν παραβιάσεις ατομικών δικαιωμάτων και στο χώρο του κοινοτικού δικαίου και μάλιστα παραβίασης που

² Αθανασία Τσαμπάκη. "Η νομολογία του δικαστηρίου των ΕΚ. για τα ατομικά δικαιώματα και η σημασία στο εσωτερικό δίκαιο". Το Σ. 1986, σελ.333

αναφέρονται, όχι μόνο στον κύκλο της οικονομικής δραστηριότητας του ατόμου, αλλά που έχουν αντίκτυπο και στα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.

Η εργασία μας λοιπόν αρθρώνεται σε 4 κεφάλαια.

- Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στα θεμελιώδη δικαιώματα του Ευρωπαϊού πολίτη, καθώς επίσης και την αναγκαιότητα των δικαιωμάτων για την ολοκλήρωση του Ευρωπαϊκού γίγνεσθαι.

- Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει την πορεία της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσα στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

- Το τρίτο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά για την νομολογιακή αντιμετώπιση της προστασίας των δικαιωμάτων από το ΔΕΚ.

- Το τέταρτο κεφάλαιο, επιχειρεί μια προσέγγιση για την έλλειψη αρμοδιότητας της Κοινότητας, να προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ και τέλος αν αυτή η προσχώρηση μπορεί να στηριχθεί στο άρθρο 235 ΣΕΚ.

Τέλος η εργασία καταλήγει με τα συμπεράσματα. Παρουσιάζει λύσεις - προτάσεις για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Ευρωπαϊού πολίτη, η αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ μέχρι και την συνθήκη του Άμστερνταμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΤΟ ΦΑΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥ

ΠΟΛΙΤΗ

1. ΓΕΝΙΚΑ

Ως αντικείμενο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μπορεί να θεωρηθεί των δικαιωμάτων εκείνων που εξασφαλίζουν στα άτομα την ελευθερία και την αξιοπρέπεια. Η έννοια της ελευθερίας έχει αναμφισβήτητα πολλές διαστάσεις, φιλοσοφικές, κοινωνικές, νομικές που η ερευνητική θεώρηση και κάλυψη τους αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερης ενασχολήσεως.

Το δικαίωμα για μια ελεύθερη και με αξιοπρέπεια ζωή είναι το θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζονται και αναπτύσσονται οι αναλλοίωτες αρχές της δικαιοσύνης και της ειρήνης. Ο καθένας από μας έχει από την φύση του αξίωση, πάνω στο δικαίωμα αυτό και ο καθένας από μας οφείλει να το ασκεί με σεβασμό απέναντι στους νόμους, ώστε και ο κάθε άλλος να μπορεί να το ασκεί το ίδιο ελεύθερα. Έτσι είτε ως άτομο είτε ως κράτος οφείλουμε να σεβόμαστε, να προστατεύουμε και να υπηρετούμε τις αναλλοίωτες ανθρώπινες αξίες.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, με την φυσική ή νομική τους μορφή στην εσωτερική ή διεθνή τους διάσταση, έχουν αποτελέσει και αποτελούν αντικείμενο έρευνας και μελέτης.

Στο 1ο κεφάλαιο, θα αναφερθούμε στο ευρύ φάσμα των δικαιωμάτων του Ευρωπαίου πολίτη, καθώς και στην σημασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη.

2. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Το φάσμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως απεικονίζεται από τις διακηρύξεις των εθνικών συνταγμάτων και των διεθνών συνθηκών, είναι πολύ εκτεταμένα. Η κατάταξή του, σε τρεις κατηγορίες είναι οι εξής: Α. Τα αρνητικά ατομικά δικαιώματα, που εμφανίζονται ως περιορισμοί του κράτους. Β. Τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά δικαιώματα που εμφανίζονται ως υποχρεώσεις του κράτους για θετικές παροχές και Γ. Η "τρίτη γενεά" των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εμφανίζονται ως συλλογικά δικαιώματα των λαών.

Οι Συνθήκες που ίδρυσαν τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, χαρακτηρίζονται σαν το Σύνταγμα που ρυθμίζει την κοινοτική έννομη τάξη. Οι ιδρυτικές συνθήκες περιέχουν "κατάλογο οικονομικών ελευθεριών", στο μέτρο που η επίτευξη τους αποτελεί και σκοπό των κοινοτήτων - αλλά όχι και "κατάλογο" ατομικών (ή θεμελιωδών) δικαιωμάτων με την μορφή και το περιεχόμενο των οποίων απαντάται στις εσωτερικές ενόμους τάξεις των κρατών - μελών. Η συνθήκη ΕΟΚ που είναι η σπουδαιότερη από τις τρεις συνθήκες περιλαμβάνονται διατάξεις προστατευτικές των δικαιωμάτων των πολιτών των κρατών - μελών, τα οποία αν και οικονομικής φύσεως αποτελούν τα θεμελιώδη δικαιώματα για κάθε πολίτη.

Κατά το άρθρο 7 παρ.1 Συνθ. ΕΟΚ "Εντός του πεδίου εφαρμογής της παρούσης συνθήκης και με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων της απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγενείας"³. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι επιτρεπτή μέσα στην

³ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ "ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ" Ι.Β.' ΕΓ. ΔΟΣΜ. ΕΚΔ. Α ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ, 1985 σελ 354

κοινοτική έννομη τάξη, διάφορη μεταχείριση των πολιτών των κρατών- μελών λόγω της εθνικότητας. Η αρχή της απαγόρευσης της διακρίσεως λόγω ιθαγενίας εφαρμόζεται μόνο στο πεδίο εφαρμογής της Συνθ. ΕΟΚ και καλύπτει κάθε έργο και όλες τις υπηρεσίες άσχετα από την φύση της συγκεκριμένης έννομης σχέσεως, στα πλαίσια της οποίας αναπτύσσεται η οικονομική δραστηριότητα.

Η απαγόρευση της διακρίσεως, δεν ισχύει μόνο για τα ίδια τα κράτη - μέλη αλλά και τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών (τριτενέργεια).⁴ Η θεμελιώδης αυτή αρχή παίρνει συγκεκριμένη μορφή, σε διάφορες ειδικές διατάξεις, ειδικά σ' αυτές που κατοχυρώνουν τις λεγόμενες ειδικές "κοινοτικές ελευθερίες", όπως την ελευθερία κινήσεως των εργαζομένων, ή το δικαίωμα εγκαταστάσεως ή την ελευθερία παροχής υπηρεσιών ή την ελευθερία κινήσεως κεφαλαίων μέσα στην Κοινότητα.⁵ Οι λεγόμενες κοινοτικές ελευθερίες, αποτελούν σπουδαίες πλευρές της οικονομικής ελευθερίας - μιας ελευθερίας που διακηρύχθηκε πρόσφατα - και έχει αυξημένη σπουδαιότητα στο σύγχρονο κοινωνικό και παρεμβατικό κράτος. Άμεσος στόχος, της κατοχυρώσεως των ελευθεριών στην Συνθήκη ΕΟΚ είναι να εξασφαλιστεί η λειτουργία της κοινής αγοράς. Η βελτίωση του νομικού status των πολιτών της Κοινότητας, ήταν έμμεση συνέπεια των διατάξεων αυτών. Οι κοινωνικές ελευθερίες, έγιναν γνήσια ατομικά δικαιώματα που μπορούν να επικαλεστούν οι ιδιώτες και τα Δικαστήρια των κρατών - μελών οφείλουν να προστατεύουν⁶.

⁴ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ. "Η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στο Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο", Νο. Β, 1989, σελ.9

⁵ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ "ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ" Ι. Β' ΕΚΔΟΣΗ ΕΚΔ. Α. ΣΑΚΚΟΥΛΑ ΑΘΗΝΑ, 1985, σελ. 354, 357

⁶ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ "ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ" Ι. Β' ΕΚΔΟΣΗ ΕΚΔ. Α. ΣΑΚΚΟΥΛΑ ΑΘΗΝΑ, 1985, σελ. 354, 357

Οι επιμέρους κοινοτικές ελευθερίες είναι οι ακόλουθες:

1.1. Ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζόμενων στο εσωτερικό της Κοινότητας. Τα άρθρα 48 επ. της συνθήκης της ΕΟΚ, καθιερώνουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζόμενων στο εσωτερικό της ΕΟΚ, καθιερώνουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας, η οποία αποτέλεσε έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους για την ανάπτυξη της κοινοτικής έννομης τάξης και της πορείας προς την στενότερη ένωση των λαών της Ευρώπης. Το σχετικό δικαίωμα, που θεσπίστηκε από την Συνθ. ΕΟΚ συνέβαλε στην διαμόρφωση και ανάπτυξη της ενιαίας αγοράς. Η ελευθερία αυτή συνεπάγεται το δικαίωμα της ελεύθερης διακίνησης των εργαζόμενων, το δικαίωμα της ελεύθερης εγκαταστάσεως ανεξαρτήτων επαγγελματιών και το δικαίωμα διαμονής στους μη έχοντες οικονομική δραστηριότητα. Δεν διακρίνει με βάση την ιθαγένεια (για τους υπηκόους των κρατών - μελών), όσο αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους άλλους όρους εργασίας των μισθωτών. Περιλαμβάνει το δικαίωμα των μισθωτών να αποδέχονται κάθε πραγματική προσφορά εργασίας, να μετακινούνται ελεύθερα εντός της επικράτειας των κρατών - μελών, να διαμένουν σ' ένα από τα κράτη - μέλη με σκοπό να ασκούν ορισμένη εργασία και επίσης να παραμένουν εκεί μετά το τέλος της απασχολήσεως τους υπό ορισμένους όρους. Προβλέπεται ακόμη η λήψη μέτρων στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως για την εγκαθίδρυση αυτής της ελευθερίας.

1.2. Η ελεύθερη εγκατάσταση των ελεύθερων επαγγελματιών. Επίσης τα άρθρα 52 επ. της Συνθήκης ΕΟΚ, προστατεύουν την ελευθερία που είναι συνυφασμένη με την οικονομική δραστηριότητα

στον τόπο διαμονής. Αυτή η ελευθερία αναφέρεται στους ανεξάρτητους επαγγελματίες αλλά και στις εταιρίες που έχουν συσταθεί σύμφωνα με την νομοθεσία ενός κράτους - μέλους και οι οποίες έχουν την καταστατική τους έδρα, την κεντρική διοίκηση ή την κύρια εγκατάσταση εντός της Κοινότητας. Κάθε περιορισμός της ελευθερίας εγκατασταέσως των υπηκόων, ενός κράτους - μέλους στην επικράτεια ενός άλλου κράτους - μέλους καταργείται και τιμωρείται από την κοινοτική νομοθεσία.

Για παράδειγμα η περίπτωση που απασχόλησε το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ήταν του άγγλου αρχιτέκτονα Patrick που θέλησε να ασκήσει το επάγγελμά του στην Γαλλία. Το αρμόδιο γαλλικό υπουργείο δεν δέχτηκε την σχετική αίτηση του. Προσέφυγε λοιπόν στο διοικητικό δικαστήριο του Παρισιού και αυτό επέβαλλε σχετικό ερώτημα στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, το οποίο είπε ότι ένας πολίτης ενός κράτους - μέλους που είναι κάτοχος ενός τίτλου αναγνωριζομένου από το κράτος - μέλος της εγκαταστάσεως του, ισοδύναμου του διπλώματος που απαιτείται στο κράτος - μέλος, χωρίς να μπορεί κανείς να του απαιτήσει άλλες συμπληρωματικές προϋποθέσεις⁷. Είναι η απόφαση 28.5.77 (αρ. υποθ. 11/1977).

Η ελεύθερη κυκλοφορία, των εργαζομένων και η ελευθερία εγκαταστάσεως των επαγγελματιών είναι θεμελιώδεις για τους πολίτες των κρατών - μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Θα πρέπει να σημειώσουμε πως και με το άρθρο 2 §1 του 4ου πρωτοκόλλου της ΕΣΑΔ (Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του

⁷ Ε. ΣΠ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΑΚΗ "Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης" ΕΕΔ. Το 4ος, Αθήνα 1981, σελ. 325-326.

Ανθρώπου) προστατεύονται η ελεύθερη κυκλοφορία και η ελεύθερη εκλογή διαμονής των πολιτών των κρατών - μελών που έχουν υπογράψει το πρωτόκολλο αυτό.⁸

1.3. Η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών στην Κοινότητα.

Παράλληλα με τα άρθρα 59 επ., της Συνθήκης καθιερώνεται η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών στην Κοινότητα. Αυτό σημαίνει ότι οι υπηρεσίες που παρέχονται έναντι αμοιβής πχ. δραστηριότητες ελεύθερων επαγγελματιών είναι δυνατό να παρέχονται με άσκηση της δραστηριότητας προσωρινά μέσα στο κράτος-μέλος όπως παρέχονται με τους ίδιους όρους που επιβάλλει το κράτος στους υπηκόους του. Η συνθήκη δεν καλύπτει, όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες παρά μόνο αυτές του οικονομικού βίου. Οι υπηρεσίες που προσφέρονται από μη κερδοσκοπικές οντότητες όπως π.χ. εκκλησιαστικοί οργανισμοί, φιλανθρωπικά ιδρύματα δεν υπάγονται στην έννοια των κοινωνικών υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες παρέχονται σε άτομα εγκατεστημένα στην Κοινότητα. Η κτήση επομένως της ιθαγένειας δεν επαρκεί. Χρειάζεται όμως διευκρίνιση αν οι παροχές συνδέονται με εγκατάσταση ή κάποιες παροχές που συνδέονται με την εγκατάσταση, όχι όμως απαραίτητα στον τόπο της προσφερόμενης παροχής. Εκτός από τους υπηκόους, των κρατών - μελών φορείς του δικαιώματος είναι και οι αλλοδαποί που διαμένουν στην Κοινότητα.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα, ενός ολλανδού υπηκόου που είχε αναλάβει την υπεράσπιση των συμφερόντων του εντολέως στην Ολλανδία, έχασε όμως αυτήν την ιδιότητα (εντολοδόχος) όταν μετέφερε, τον τόπο διαμονής του στο Βέλγιο.

⁸ Κατερίνα Μανωλοπούλου - Βαρβιτσιώτη "Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων" εκδόσεις Ειρήνη, Αθήνα 1990, σελ. 82-83.

Αυτό ορίζεται από το ολλανδικό δίκαιο. Όταν λοιπόν του αμφισβητήθηκε το δικαίωμα αυτό επικαλέσθηκε τα άρθρα 59 και 60 Συνθ. ΕΟΚ που προστατεύουν την ελευθερία παροχής υπηρεσιών. Το ΔΕΚ απάντησε ότι δεν ήταν δυνατόν να τεθούν περιορισμοί από τις εθνικές νομοθεσίες που να αναιρούν το δικαίωμα παροχής υπηρεσιών. Είναι η απόφαση 3.12.1974 (αριθ. υποθ. 33/1974).⁹

1.4. Ισότητα αμοιβής ανδρών και γυναικών για την ίδια εργασία. Το άρθρο 119 προβλέπει την υποχρέωση των κρατών - μελών να εξασφαλίσουν κατά το πρώτο στάδιο της μεταβατικής περιόδου και εν συνεχεία να διατηρούν την τήρηση της αρχής, ότι άνδρες και γυναίκες πρέπει να παίρνουν ίση αμοιβή για ίση εργασία, άσχετα αν είναι κατ' αποκοπή ή κατά μονάδες εργασίας. Η αμοιβή πλήρως και μερικών απασχολούμενων δεν αποτελεί δυσμενή διάκριση, είναι όμως αδιάφορο το φύλο των εργαζόμενων και πρέπει να αμείβονται το ίδιο εφόσον εκτελούν την ίδια εργασία για τον ίδιο εργοδότη ταυτόχρονα ή διαδοχικά. Η ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών επεκτάθηκε στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και κοινωνικής ασφάλισης, με οδηγίες του Συμβουλίου και τη νομολογία του ΔΕΚ. Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προχώρησε, στην αναγνώριση ενός γενικού δικαιώματος ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών αλλά περιόρισε την εφαρμογή του στις εργασιακές σχέσεις και την κοινωνική ασφάλιση των κοινοτικών υπαλλήλων.

Αξιόλογη ήταν η περίπτωση, που απασχόλησε το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, της κυρίας Smith, η οποία αξίωσε την αμοιβή που έπαιρνε πριν απ' αυτήν ο άνδρας προκάτοχός της στην

⁹ ΕΣΠ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΑΚΗ "Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής κοινοτικής έννομης τάξεως", ΕΕΔ. Το 4ο, Αθήνα, 1981, σελ. 353.

ίδια εργασία και που ήταν μεγαλύτερη από την καταβαλλόμενη σ' αυτήν. Το αγγλικό δικαστήριο, υπέβαλε σχετικά ερωτήματα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Με απόφαση στις 23/3/1960 (αρ. υποθ. 129/1979) γνωμοδότησε ότι η αρχή της ίσης αμοιβής ανδρών και γυναικών για την ίδια εργασία δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που άνδρες και γυναίκες πραγματοποιούν συγχρόνως την ίδια εργασία για τον ίδιο εργοδότη. Έτσι η κυρία Smith, δικαιώθηκε, που ζητούσε εξίσωση του μισθού της με εκείνον του προκατόχου της.¹⁰

1.5. Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας.

Το άρθρο 117 της Συνθ. ΕΟΚ, αναφέρεται στην ανάγκη των κρατών - μελών να προωθήσουν την βελτίωση των όρων εργασίας και διαβίωσης των μισθωτών, κατά τρόπο που να επιτρέπει την εξίσωσή τους μέσα στην Κοινότητα. Η πραγματοποίηση, της εσωτερικής αγοράς οφείλει να οδηγήσει στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των εργαζόμενων, μέσα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η διαδικασία αυτή, πρέπει να πραγματοποιηθεί με μια προσέγγιση των συνθηκών αυτών προς την κατεύθυνση της προόδου. Θέματα αιχμής, που πρέπει να αφορά κυρίως αυτή η διαδικασία βελτίωσης των συνθηκών εργασίας είναι η διάρκεια της εργασίας και η διευθέτηση του χρόνου εργασίας καθώς και οι λεγόμενες ιδιόμορφες εργασιακές σχέσεις, οι σχέσεις που δεν έχουν τυπική μορφή της σύμβασης εργασίας αποτελεί ήδη παραδειγματικό στόχο της κοινοτικής πολιτικής, που καταγράφεται στον θεσμικό κοινοτικό ιστό τόσο στην αρχική έκφραση του (αρ. 117 συνθ. ΕΟΚ) όσο και στην

¹⁰ ΕΣΠ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΑΚΗ "Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής κοινοτικής έννομης τάξεως", ΕΕΔ. Το 4ο, Αθήνα, 1981, σελ. 354.

πρόσφατη αναδιορθωμένη από την Ενιαία Πράξη μορφή του (αρθ. 118 Συνθ. ΕΟΚ).¹¹

Επίσης, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε το άρθρο 220 Συνθ. ΕΟΚ που προβλέπει τη δυνατότητα διαπραγματεύσεων, για την προστασία των προσώπων και των δικαιωμάτων των πολιτών, καθώς και το άρθρο 222 Συνθ. ΕΟΚ αυτό το οποίο δεν θίγεται το υφιστάμενο καθεστώς ιδιοκτησίας στα κράτη - μέλη.

Σε όλα τα κοινοτικά κείμενα, που αναφέρονται στην εξέλιξη της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης γίνεται άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα μνεία στα πολιτικά δικαιώματα. Τα πολιτικά δικαιώματα αποτελούν εγγενή συνιστώσα του κοινοτικού θεσμικού οικοδομήματος.¹² Τα βασικά πολιτικά δικαιώματα είναι το εκλογικό δικαίωμα,¹³ το δικαίωμα του εκλέγεσθαι και το δικαίωμα πρόσβασης στην δημόσια διοίκηση. Η αναγνώριση και η οργάνωση τους εξαρτάται εν πολλοίς από την υποδοχή που επί του παρόντος τους επιφυλάσσει αφενός η κοινότητα και αφετέρου κάθε πολιτεία.

Η ρύθμιση των πολιτικών δικαιωμάτων, σε κοινοτικό επίπεδο βρίσκεται ακόμη εν πολλοίς σε εμβρυώδη κατάσταση. Η διαπίστωση αυτή, αναφέρεται προπάντων στα πολιτικά δικαιώματα, με κοινοτική ταυτότητα. Καταλαμβάνει όμως εύλογα και τα πολιτικά δικαιώματα με εθνική ταυτότητα, που επικεντρώνουν το ενδιαφέρον της Κοινότητας. Για να μπορέσουμε να διαμορφώσουμε, ένα κοινοτικό κατάλογο πολιτικών δικαιωμάτων θα πρέπει η αρμοδιότητα να κατανέμεται

¹¹ Στέλιος Περράκης - Γιάννης Λυξουριώτης "Η Ευρωπαϊκή Χάρτα των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων" ΕΚΕΜ, Αθήνα, 1990 σελ. 13

¹² Κων/νος Α. Στεφάνου "Τα Δικαιώματα του πολίτη στην κοινοτική έννομη τάξη", ΕΓΔ. ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1993 σελ. 31.

¹³ Στην κοινωνική έννομη τάξη δεν προβλέπεται ο θεσμός του δημοψηφίσματος η χρήση του όρου "εκλογικό δικαίωμα" αντί του όρου δικαίωμα της ψήφου" είναι ορθή. Προλ. σχετικά Γ. Παπαδημητρίου, Συνταγματικό δίκαιο. Τα όργανα του κράτους

μεταξύ Κοινότητας και Εθνικής Πολιτείας, χωρίς σταθερούς κανόνες και συστηματική συνοχή. Αναγκαία, προς αυτή την κατεύθυνση είναι η ανάπτυξη μιας σχέσης αρμονικής συνεργασίας μεταξύ τους.

Με βάση, τα παραπάνω καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι οι διατάξεις της Συνθ. ΕΟΚ που αναφέρονται στα δικαιώματα αν και οικονομικής φύσεως, περιλαμβάνονται στην μεγάλη κατηγορία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Πρόκειται λοιπόν, για ένα πλέγμα κοινοτικών διατάξεων και διατάξεων του παράγωγου δικαίου που κατοχυρώνουν, τα θεμελιώδη δικαιώματα του Ευρωπαϊού πολίτη των κρατών - μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

3. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε.Ε.

Τα δικαιώματα αποτελούν, αφ' ενός δημόσια υποκειμενικά δικαιώματα του ανθρώπου και αφ' ετέρου εγγυήσεις αντικειμενικής τάξης. Η προστασία τους αναφέρεται στην ανθρώπινη προσωπικότητα και έχει ως πρωταρχικό σκοπό, τη διαφύλαξη της ακεραιότητας της απέναντι σε ποικίλους μηχανισμούς αλλοτρίωσης. Για αυτό το δικαίωμα του ανθρώπου σχηματίζουν ένα πλήρες και χωρίς κενό σύστημα καθολικής σημασίας αξιών. Το θεσμικό πλαίσιο που εγγυώνται τα δικαιώματα του ανθρώπου μπορεί να απειληθεί από τις ποικιλόμορφες δραστηριότητες της Κοινότητας.¹⁴ Σημαντικές οικονομικοπολιτικές επιλογές των κρατών - μελών, δεσμεύονται από τις αποφάσεις που λαμβάνονται στα πλαίσια της Κοινότητας, η οποία σε τελευταία ανάλυση προσδιορίζει τις μελλοντικές εξελίξεις.

¹⁴ Αλέξανδρος Κ. Κατράνης "Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το το εθνικό σύνταγμα" ΕΕ Ευρ Δ., Αθήνα, 1983, σελ 637-638

Η εξέλιξη και η ανάπτυξη της Κοινότητας, δείχνει ότι η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων είναι αναγκαία και στο κοινοτικό δίκαιο. Όσο περισσότερο αναπτύσσεται η Κοινότητα και όσο ελέγχει την οικονομία, τόσο συχνότερα θίγει ιδιωτικά συμφέροντα και δικαιώματα. Αυξάνονται λοιπόν οι περιπτώσεις ή δυνατότητες περιορισμών ή παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων, από την δράση ή αδράνεια της Κοινότητας. Τα κράτη - μέλη, δεν είχαν την πρόθεση όταν ίδρυσαν την Κοινότητα ή προσχωρούσαν σ' αυτήν, να περιορίσουν την ελευθερία ή να ελλατώσουν την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών τους. Στόχος των Ευρωπαϊκών συνθηκών, είναι η ειρήνη και η ελευθερία.¹⁵

Ειδικότερα στην Γερμανία και στην Ιταλία υπάρχουν πρόσθετοι ιστορικοί και συνταγματικοί λόγοι, για τον τονισμό της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων. Προβλήματα δημιουργήθηκαν, κυρίως στην Γερμανία σχετικά με το ζήτημα αν το Κοινοτικό Δίκαιο θα έπρεπε να υπερισχύει και των διατάξεων του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης (1949) και πιο συγκεκριμένα εκείνων των διατάξεων που αφορούν τα θεμελιώδη δικαιώματα. Το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, σε μια απόφαση που επικρίθηκε πολύ, απάντησε αρνητικά. Είναι πράγματι ασυμβίβαστο με τις αρχές της Ενότητας του κοινοτικού δικαίου και υπεροχής έναντι των εθνικών δικαίων, να στηρίζεται η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στην επίκληση διατάξεων των εθνικών συνταγμάτων και να ελέγχεται η συμφωνία με αυτές των πράξεων των κοινοτικών οργάνων. Αναγκαία προϋπόθεση για να γίνει δεκτή η υπεροχή του

¹⁵ Π.Δ. Δαγτόγλου "Η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στο Ε.Κ.Δ." Νο. Β, Αθήνα, 1982
σελ.5

κοινοτικού δικαίου απέναντι στα εθνικά συντάγματα, όσο αφορά τα δικαιώματα του ατόμου είναι να υπάρχει σε όλα τα κράτη-μέλη της Κοινότητας ομοφωνία, σχετικά με την οικονομική οργάνωση και τις κοινωνικοπολιτικές αξίες που πρόκειται να πραγματοποιηθούν. Τα δικαιώματα του ανθρώπου, σχηματίζουν την αντικειμενική αξιολογική τάξη, την οποία χρειάζεται η Κοινότητα ως νομιμοποιητική βάση, των οικονομικών και κοινωνικών αρχών της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο
ΑΠΟ ΤΙΣ ΙΔΡΥΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ
ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ
ΣΥΝΘΗΚΗ

1. ΓΕΝΙΚΑ

Η νομολογία τονίζει, όλο και περισσότερο την θέση ότι παρά την έλλειψη ειδικών ρητών διατάξεων στις Συνθήκες σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, το κοινοτικό δίκαιο αναγνωρίζει και προστατεύει τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Η Κοινότητα, όπως προκύπτει από τα προηγούμενα κεφάλαια, διαθέτει ένα αυτοδύναμο σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, το σύστημα όμως, αυτό δεν έχει φτάσει ακόμη σε σημείο πληρότητας και ωριμότητας, ώστε να προηγείται και να αποκλείει την εφαρμογή των δικαιωμάτων του ανθρώπου του εθνικού συντάγματος.

Στο 2ο κεφάλαιο, θα αναφερθούμε στην πορεία εξέλιξης της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας μέχρι και την ενσωμάτωση του χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Συνθήκη.

1. ΑΠΟ ΤΙΣ ΙΔΡΥΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ

Στις Συνθήκες, και γενικότερα στην κοινοτική έννομη τάξη, δεν εμπεριέχεται ούτε κατάλογος θεμελιωδών δικαιωμάτων ούτε σχετική γενική ρήτρα, εμπεριέχονται διατάξεις που αντιστοιχούν προς της εγγυήσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κρατών - μελών. Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ενεργώντας μέσα στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων που οι Συνθήκες - οι ιδρυτικές των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - του καθόρισαν έχει επεξεργαστεί αρχές και μεθόδους για την καλύτερη προστασία των ιδιωτών και έχει συντελέσει στην ενδυνάμωση της νομικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Το 1977 και το 1978, τα πολιτικά όργανα της κοινότητας διακήρυξαν τη θέληση τους να προστατεύσουν τα ατομικά δικαιώματα στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου. Η κοινή δήλωση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, στις 5 Απριλίου 1977 αναγνώρισε το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα: "Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Επιτροπή τονίζουν την πρωταρχική σημασία, που αποδίδουν στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων όπως αυτά κυρίως προκύπτουν από τα συντάγματα των κρατών - μελών και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Κατά την άσκηση των εξουσιών τους και την επιδίωξη των στόχων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, θα τηρούν αυτά τα δικαιώματα και αυτό θα πράξουν στο μέλλον.

Η σημαντικότερη αναμφισβήτητη πρόοδος, στον τομέα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από την υπογραφή των αρχικών Συνθηκών έγινε στις αρχές της δεκαετίας του '90 με την υπογραφή της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία έλαβε χώρα στο Μάαστριχτ της Ολλανδίας στις 7 Φεβρουαρίου 1992. Ένας από τους στόχους της Ένωσης, σύμφωνα με το άρθρο 8 των κοινών διατάξεων της Συνθήκης είναι η ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των υπηκόων των κρατών - μελών με την θέσπιση ιθαγένειας της Ένωσης.¹⁷ Η ιθαγένεια των πολιτών της Ένωσης θεσπίζεται με το τροποποιημένο άρθρο 8 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, σύμφωνα με το οποίο "πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους - μέλους". Οι πολίτες της Ένωσης, έχουν ορισμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 8Α-8Ε της Συνθήκης. Τα βασικά αυτά δικαιώματα είναι τα επόμενα: α) Όλοι οι πολίτες της Ένωσης, έχουν το δικαίωμα να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στο έδαφος των κρατών - μελών με την επιφύλαξη ορισμένων περιορισμών και προϋποθέσεις που προβλέπονται από την ίδια τη Συνθήκη ή θεσπίζονται για την εφαρμογή της. Είναι προφανές, ότι το δικαίωμα αυτό είναι πολύ ευρύτερο από το δικαίωμα που αναγνώριζε μέχρι τώρα η Συνθήκη της Ρώμης, όπως τροποποιήθηκε αργότερα, κάποια επέτρεπε ελεύθερη μετακίνηση μόνο για την ανάληψη εργασίας ή την παραμονή σε ένα κράτος-μέλος, μέχρι το πέρας ή και μετά το πέρας της εργασίας αυτής, β) οι πολίτες της Ένωσης, που κατοικούν σε άλλο κράτος - μέλος του

¹⁷ Θεόδωρος Α. Γεωργακόπουλος "Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ", εκδ. Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗ Αθήνα, Πειραιάς, 1995, σελ.26

οποίου δεν είναι υπηκόοι, έχουν το δικαίωμα να εκλέγουν και να εκλέγονται στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, γ) οι πολίτες της Ένωσης έχουν δικαίωμα να υποβάλλουν ατομικά ή από κοινού με άλλους πολίτες, ή πρόσωπα, αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για θέμα που υπάγεται στους τομείς δραστηριοτήτων της Κοινότητας, και τους οποίους τους αφορά άμεσα, δ) οι πολίτες της Ένωσης έχουν δικαίωμα, να απευθύνονται σε ένα ειδικό πρόσωπο, που ονομάζεται διαμεσολοβητής, το οποίο είναι εξουσιοδοτημένο να παραλαμβάνει τις καταγγελίες τους, να διεξάγει έρευνες που κρίνει απαραίτητες και σε περιπτώσεις που διαπιστώνει κακή διοίκηση, το οποίο υποχρεώνεται να εκθέσει τη γνώμη του, στο διαμεσολαβητή πριν ο τελευταίος υποβάλλει έκθεση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.¹⁸

Θέλοντας να βρίσκεται κοντά στους πολίτες, η κοινοτική Ευρώπη, θέτει τον εαυτό της στην υπηρεσία των θεμελιωδών τους ελευθεριών. Η ιστορία μας έχει διδάξει, ότι επιβάλλεται η μεγαλύτερη δύναμη επαγρύπνησης, όταν διακυβεύονται η ελευθερία και το δίκαιο. Η συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση αντιπροσωπεύει ένα νέο στάδιο στην πορεία αυτής καθώς για πρώτη φορά, η υποχρέωση να τηρούνται εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα δικαιώματα του ανθρώπου θεσπίζεται όχι μόνον στο Προοίμιο, αλλά επίσης στο καθεαυτό κείμενο της Συνθήκης: πρόκειται για μια από τις πλέον καινοτόμους όψεις, της Συνθήκης του Μάαστριχτ η οποία προβλέπει ότι:

* ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου, συνιστά ένα από τα ουσιώδη στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μια από τις βασικές αρχές της δράσης της (άρθρο Στ.

¹⁸ Θεόδωρος Α. Γεωργόπουλος "Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ", εκδ. Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, Αθήνα - Πειραιάς, 1995 σελ. 28

οποίο εμφανίζονται τα νέα θεματικά πεδία και οι στρατηγικές που αποβλέπουν στην ενίσχυση της συνοχής και της αποτελεσματικότητας αυτής. Ένα από τα ουσιώδη στοιχεία, των στρατηγικών αυτών είναι η βέλτιστη χρησιμοποίηση των οικονομικών πόρων, ιδίως όσον αφορά το συμβιβασμό τους με τους επιδιωκόμενους στόχους, από την άποψη της συμπληρωματικότητας, ευελιξίας και της διαφάνειας της διαχείρισης. Σε αυτό ακριβώς το σημείο εντάσσεται η συζήτηση για την ανάγκη κατάστροφης νομικών βάσεων όσον αφορά τα κονδύλια " δικαιώματα του ανθρώπου " η οποία οδήγησε τον Ιούλιο 1994, στην σύνταξη ειδικής ανακοίνωσης, που υποβλήθηκε στην Αρχή του προϋπολογισμού,²¹ με την οποία η Επιτροπή ανέλαβε την δέσμευση να προτείνει μια νομική βάση για ορισμένο αριθμό κονδυλίων του προϋπολογισμού. Η υιοθέτηση μιας νομικής βάσης για τα κονδύλια " δικαιώματα του ανθρώπου " θα έχει την ιδιότητα να διευκολύνει την καλή διαχείριση, την διοικητική διαφάνεια και τον συντονισμό των πρωτοβουλιών.²² Αυτή η νομική βάση, έχει ως αντικείμενο τον προσδιορισμό του πεδίου της κοινοτικής δράσης υπέρ των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των δημοκρατικών αρχών, καθώς και των γενικών αρχών των διαδικασιών εφαρμογής της κοινοτικής δράσης υπέρ των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των δημοκρατικών αρχών, τις λεπτομέρειες συντονισμού των πρωτοβουλιών και τις συνθήκες συνεργασίας μεταξύ της Κοινότητας, των Οργανισμών διεθνούς και περιφερειακού χαρακτήρα και των μη κυβερνητικών οργανώσεων. Πρέπει να αποδοθεί μεγαλύτερη σημασία, στην

²¹ SEC (94) 1106 τελικό

²² COM(97) 357 τελικό, σελ. 5

διαφάνεια και στην ταχύτητα των διαδικασιών καθώς και στην σαφήνεια των κριτηρίων σε θέματα, συνεργασίας στον τομέα αυτό με διεθνείς, περιφερειακούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς και περίπτωση με τις κρατικές αρχές.

Για πρώτη φορά, από την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων διεξάγεται ένας διάλογος σχετικά με τα θέματα της Ενωμένης Ευρώπης με βάση την αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Η Συμφωνία του Μάαστριχτ αποτελεί μόνο μερική κάλυψη του δημοκρατικού ελλείματος και του αιτήματος της διαφάνειας στην κοινοτική εξουσία. Αποτελεί όμως σημαντικό βήμα, προς την κατεύθυνση αυτή, ότι ο πολίτης αποτελεί θεμέλιο της Ένωσης, παρόλο που τα θεμελιώδη δικαιώματα τελούν υπό το καθεστώς των περιορισμών.²³

Σύμφωνα λοιπόν με τον προσανατολισμό της Ένωσης η αναθεώρηση πρέπει να αποτελέσει το προοίμιο της διερεύνησης, της Ένωσης, ενισχύοντας τους δεσμούς μεταξύ των πολιτών και εγγυώμενη στα σημερινά κράτη-μέλη την διατήρηση τουλάχιστον, της επιτευχθείσας μέχρι σήμερα συνοχής και αλληλεγγύης.

Τέλος, θα πρέπει να γίνει σαφές ότι η αναθεώρηση που θα προκύψει, θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη τα ενδιαφέροντα και τις ανησυχίες των Ευρωπαϊκών Πολιτών.

Δεν είναι τυχαίο βέβαια ότι μετά από την υπογραφή της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση στο Μάαστριχτ το 1991, η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας γνώρισε μια μοναδική επιτάχυνση. Μέσα από θεσμικές και αρνητικές

²³ Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ. "ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ", εκδ. ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ, ΘΕΣΣ/ΚΗ, 1993, σελ. 192-193

προσεγγίσεις και κυμαινόμενη αποδοχή, από τον ενθουσιασμό στην ακραία απογοήτευση, ή τις ισχυρές επιφυλάξεις, κυβερνήσεις και κοινή γνώμη στις χώρες - μέλη της Ένωσης, σύντομα συνειδητοποίησαν ότι το νέο θεμελιωμένο οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, παρόλες τις σημαντικές συνεισφορές του (ΟΝΕ, ενιαία εσωτερική αγορά κτλ.) παρέμεινε θεσμικά και λειτουργικά ελλειπές ατελές και σε μεγάλο βαθμό, χωρίς δημοκρατική νομιμοποίηση. Είναι αξιοσημείωτο, ότι αμέσως μετά από το Νοέμβριο 1993 όταν τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη του Μάαστριχτ, το από χρόνια διαπιστώμενο έλλειμμα δημοκρατίας, οι θεσμικές και λειτουργικές αδυναμίες, ιδίως στα πεδία της διακυβερνητικής συνεργασίας που εμφανίζονται αμέσως, η απουσία αποτελεσματικής διεθνούς παρουσίας και ταυτότητας της ΕΕ στο πεδίο των διεθνών φάσεων αλλά και η αδήριτη πλέον ανάγκη η ΕΕ να φέρει τον Ευρωπαίο πολίτη στο κέντρο του ενδιαφέροντος των εξελίξεων της, επέβαλαν την δυναμική αναθεώρηση του όλου οικοδομήματος της ΕΕ.²⁴

Πράγματι, μέσα από μια δύσκολη και σύνθετη διαπραγμάτευση οι εταίροι κατέληξαν στην σύνοδο κορυφής του Αμστερνταμ σε πολιτική συμφωνία, για ένα κείμενο που χωρίς να χαρακτηρίζεται ως ορόσημο στις εξελίξεις οικοδόμησης της ΕΕ αποτελεί συνολικά ένα θετικό βήμα, ενώ κάτω από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία λειτουργικότητας, μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά καμπή στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

Πράγματι η Συνθήκη, που υπογράφηκε στις 2 Οκτωβρίου 1997 στο Αμστερνταμ από τους υπουργούς εξωτερικών των κρατών

²⁴ Σ. Περράκης "Η Ε.Ε. σε μετεξέλιξη από το Μάαστριχτ στο Αμστερνταμ" εκδ. Α. Σακκούλα, Αθήνα 1998 σελ.36-37

- μελών μπορεί μιν να υπολείπεται, των αρχικών προσδοκιών ορισμένων εταίρων, αλλά αποτελεί γενικά και ειδικά ορώμενη ένα θετικό αποτέλεσμα που μέσα από το ισορροπημένο περιεχόμενο συνεισφέρει στην πορεία της ΕΕ μια σημαντική ποιοτικά και ποσοτικά ύλη, διευρύνοντας το υπάρχον θεσμικό και λειτουργικό πεδίο αναπτύσσοντας, πολιτικές εμβαθύνοντας την ενοποιητική διαδικασία. Οι νέες ρυθμίσεις (τροποποιήσεις και προσθήκες) που ενσωματώνει η νέα Συνθήκη σ' ορισμένες περιπτώσεις - πχ για τον πολίτη, την κοινωνική Ευρώπη, τα θέματα του τρίτου πυλώνα που κοινοτικοποιούνται, είναι καινοτόμες και σημαντικές.

Η Ένωση είναι ένας χώρος δημοκρατίας, αλλά πλέον υπάρχει στην νέα Συνθήκη και ρητή αναφορά ότι διέπει την Ένωση. Πως λοιπόν οι αρχές του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας οριοθετούν πια την δράση της Ένωσης και των οργάνων της.

Κρίσιμο στοιχείο, σε αυτό το νέο πεδίο προστασίας των δικαιωμάτων του πολίτη αναδεικνύεται: το ότι σε μια υποψήφια για ένταξη χώρα πρέπει να σέβεται τα δικαιώματα του ανθρώπου, καθώς και το γεγονός ότι εάν μια χώρα - μέλος δεν σέβεται τα δικαιώματα του ανθρώπου τότε επιβάλλονται κυρώσεις, που άγονται μέχρι της αναστολής της συμμετοχής του εγκαλούμενου κράτους.²⁵ Άλλα σημαντικά στοιχεία για τον πολίτη είναι η εγκαθίδρυση για πρώτη φορά ρητρών ισότητας ανάμεσα στον άνδρα και την γυναίκα, μη διάκρισης για οποιονδήποτε λόγο που ξεκινάει από την κοινωνική προέλευση, τις πολιτικές ιδέες, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις,

²⁵ Σ. Περράκης "Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε μετεξέλιξη από το Μάαστριχτ στο Άμστερνταμ" εκδ. Αντ. Σ. Σακκούλα, Αθήνα 1998, σελ. 137-138

φυλετικές διαφορές. Επίσης είναι άξιο μνείας, το γεγονός ότι θα έχουμε προστασία στην διαχείριση από τα όργανα του ΕΕ. των προσωπικών δεδομένων, ρυθμίσεις δηλαδή που για πρώτη φορά αποκτά με αυτήν την Συνθήκη ο Ευρωπαίος πολίτης.

Από την άλλη πλευρά, προωθήθηκε η ιδέα για μια σειρά από συνοδευτικές πολιτικές για τον πολίτη, που είναι απαραίτητες για να μπορέσει να διαμορφωθεί ένας καινούργιος ρόλος, μια νέα θέση, ένα ενισχυμένο καθεστώς για τον πολίτη μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αναφέρομαι ειδικότερα, στην πολιτική καταναλωτή (συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων του), στην αειφόρο ανάπτυξη, στην πολιτική για το περιβάλλον, την υγεία και φυσικά στην πολιτική για την απασχόληση για την οποία ένας καινούργιος τίτλος, ενσωματώθηκε στην Συνθήκη. Τέλος, το μεγάλο ποιοτικό άλμα σε σχέση με την προαγωγή και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Είναι πολύ σημαντικό, να επισημανθεί ότι με την Συνθήκη του Αμστερνταμ αποκτήσαμε ως Ένωση και μια δημοκρατική ταυτότητα. Πέρα από αυτήν που - μέχρι σήμερα - διατεινόμαστε ότι είχαμε.²⁶

Σύμφωνα με την Συνθήκη του Αμστερνταμ, το Δικαστήριο επιλαμβανόμενο προδικαστικώς, δεν μπορεί να παρασχει τα αναγκαία στοιχεία ερμηνείας για την εκτίμηση, εκ μέρους του Εθνικού Δικαστηρίου της συμφωνίας μιας εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως με τα θεμελιώδη δικαιώματα, τον σεβασμό των οποίων διασφαλίζει, εφόσον η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση αφορά κατάσταση η οποία δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου.²⁷ Στην

²⁶ Στέλιος Περράκης "Η Ευρωπαϊκή μετεξέλιξη από το Μάαστριχτ στο Αμστερνταμ" εκδ. Σακκούλα, Αθήνα 1998, σελ. 137

²⁷ Υποθ. C-309/96

γνωρίζουν σαφώς και επακριβώς τα δικαιώματά τους. Ο Χάρτης αυτός θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες καθώς και τα δικαιώματα που εγγυώνται τόσο η ΕΣΔΑ όσο και οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών
- τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, που εμπεριέχονται στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και στην Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων.

Το Συμβούλιο πρότεινε επίσης, την συγκρότηση Συντακτικής Επιτροπής που θα πρέπει να ολοκληρώσει, ένα σχέδιο του Χάρτη το αργότερο μέχρι το Δεκέμβριο του 2000.²⁹

Η Συντακτική Επιτροπή έχει ξεκινήσει τις εργασίες της και αναμένεται να καταθέσει το σχέδιο της για να εξεταστεί από το έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Η τελική εξέταση, του σχεδίου του Χάρτη αναμένεται να γίνει στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας. Είναι πολύ πιθανόν ο Χάρτης που θα εγκριθεί να ενσωματωθεί στην νέα Συνθήκη.

Το Κοινοβούλιο θεωρεί ως γενικό πλαίσιο καθορισμού του περιεχομένου του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων τα δικαιώματα

- στα οποία αναφέρονται ρητώς οι Συνθήκες και τα συμπληρωματικά πρωτόκολλα
- που απορρέουν, από τις Συνθήκες
- που απορρέουν, από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών - μελών

²⁹ Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στη Ελλάδα. "Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση" Ιούνιος 2000/6 σελ. 4

- τα οποία αναγνωρίζονται, από διεθνείς πράξεις και έχουν προσυπογραφεί από τα κράτη - μέλη (από τον ΟΗΕ, το Συμβούλιο της Ευρώπης).

Στις 16 Μαρτίου 2000 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ενέκρινε το ψήφισμα Duftvogelhuber,³⁰ με το οποίο χαιρέτησε την απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Κολωνίας και συγχρόνως, καθόρισε τις κατευθυντήριες γραμμές για τα μέλη του Ε.Κ., που συμμετέχουν στην Συντακτική Επιτροπή.

Για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο η ευρωπαϊκή ενοποίηση, συνδέεται άρρηκτα με την κατοχύρωση όχι μόνο των θεμελιωδών δικαιωμάτων αλλά και των δικαιωμάτων των πολιτών, δηλαδή των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιθαγένεια της Ένωσης. Επιπλέον ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, πρέπει να αντιμετωπισθεί ως κεντρικό στοιχείο της απαραίτητης διαδικασίας "που έχει ως στόχο να εξοπλισθεί η ΕΕ με Σύνταγμα".³¹ Το Κοινοβούλιο υπογράμμισε ότι το θέμα αυτό αποτελεί πρωταρχικά αποστολή κοινοβουλίων όχι εκτελεστικής εξουσίας. Κατέστησε σαφές ότι η τελική σύμφωνη γνώμη του θα εξαρτηθεί, σε μεγάλο βαθμό από τις παρακάτω προϋποθέσεις.

- Εάν ο προτεινόμενος Χάρτης έχει πλήρως δεσμευτικό νομικό χαρακτήρα μέσω της ενσωμάτωσης του στην Συνθήκη ΕΕ "ένας χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων που δεν ήταν παρά μια μη δεσμευτική διακήρυξη και θα περιοριζόταν μόνο στην απαρίθμηση, των υφισταμένων δικαιωμάτων θα απογοήτευε τις δικαιολογημένες προσδοκίες των πολιτών".

³⁰ Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στην Ελλάδα. "Θεμελιώδη δικαιώματα στην Ε.Ε." Ιούνιος 2000/6 σελ. 4

³¹ Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στην Ελλάδα. "Θεμελιώδη δικαιώματα στην Ε.Ε." Ιούνιος 2000/6 σελ. 4

- να έχει καινοτόμο χαρακτήρα, παρέχοντας στους πολίτες της Ευρωπαϊκή Ένωση νομική προστασία, ακόμη και έναντι νέων απειλών των θεμελιωδών δικαιωμάτων όπως πχ στον τομέα των τεχνολογιών, της πληροφορίας και των βιοτεχνολογιών.

- να προβλέπει, για κάθε τροποποίηση του Χάρτη την ίδια διαδικασία, που εφαρμόσθηκε από την αρχική του κατάρτιση και να υπόκειται η τροποποίηση του στην έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

- καθε επέμβαση, στα θεμελιώδη δικαιώματα θα πρέπει να έχει την σύμφωνη γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

- καμμιά διάταξη του προτεινόμενου Χάρτη, δεν μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπο που να περιορίζει την προστασία που προβλέπεται στο άρθρο 6 της Συνθήκης.

- ο Χάρτης θα πρέπει να αναγνωρίζει το αδιαίρετο των θεμελιωδών δικαιωμάτων περιλαμβάνοντας στο πεδίο εφαρμογής όλα τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και όλες τις πολιτικές του, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων και λειτουργικών, που θα έχει σύμφωνα με τις Συνθήκες

- ο Χάρτης θα πρέπει να δεσμεύει τα κράτη - μέλη κατά την εφαρμογή ή τη μεταφορά διατάξεων του κοινοτικού δικαίου.

Το Κοινοβούλιο καλεί την Διακυβερνητική Διάσκεψη για τη μεταρρύθμιση της Συνθήκης.³²

α) Να μεριμνήσει ώστε η Ένωση, να προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ προκειμένου να εκδραιωθεί μια στενή συνεργασία με το Συμβούλιο της Ευρώπης και να αποφευχθούν ενδεχόμενες συγκρούσεις ή

³² Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στην Ελλάδα "Τα θεμελιώδη δικαιώματα στην ΕΕ" Ιούλιος 2000/6
σελ.4

επικαλύψεις μεταξύ του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του ανθρώπου.

β) να παράσχει, σε όλους τους πολίτες που βρίσκονται υπό την προστασία του Χάρτη, πρόσβαση στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα, πως οι ιδρυτικές Συνθήκες του Παρισιού (1951) και της Ρώμης (1957) δεν περιέχουν ρητή μνεία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986), η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (1992) και η Συνθήκη του Αμστερνταμ (1997) θεσπίζουν εν προκειμένω την λογική μιας κοινοτικής οικοδόμησης που βρίσκεται στην υπηρεσία της Δημοκρατίας και Θεμελιωδών Ελευθεριών. Παράλληλα με την σύνταξη ενός Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και την Ενσωμάτωση του στην Συνθήκη η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου γίνεται εφικτή, εφόσον ο Χάρτης είναι δεσμευτικός στους πολίτες της Ένωσης, να επικαλούνται τα δικαιώματα αυτά και έναντι της ίδιας της Ένωσης και κατά συνέπεια οδηγεί στην ολοκλήρωση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΑΠΟ ΤΟ Δ.Ε.Κ.

1. ΓΕΝΙΚΑ

Τα δικαιώματα που πηγάζουν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αποτελούν ένα βήμα προς την κατεύθυνση ενός καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη στα πλαίσια μιας υπό διαμόρφωσης Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όμως τα περισσότερα, στην παρούσα φάση αφορούν αποκλειστικά τα δικαιώματα των διακινουμένων πολιτών. Οι προοπτικές διεύρυνσης, ανάπτυξης των δικαιωμάτων φαίνεται ότι τελούν ήδη υπό σοβαρούς περιορισμούς και η εξελικτική τους πορεία θα είναι σίγουρα μακρά.

Πολλές φορές, η έλλειψη σχετικών διατάξεων στις Συνθήκες για τα δικαιώματα του ανθρώπου, δίνει στο ΔΕυρ.Κ. την αποκλειστική αρμοδιότητα να κρίνει αν σε κάποια συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχει προσβολή των δικαιωμάτων. Προστατεύοντας αυτά τα δικαιώματα το Δικαστήριο υποχρεούται, να εμπνέεται από τις συνταγματικές παραδόσεις που είναι κοινές στα κράτη - μέλη και δεν μπορεί να αποδεχθεί μέτρα ασυμβίβαστα, με θεμελιώδη δικαιώματα αναγνωριζόμενα και προστατευόμενα από τα Συντάγματα αυτών των κρατών. Ομοίως διεθνείς συνθήκες για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στις οποίες τα κράτη - μέλη συνεργάσθηκαν ή τις οποίες υπέγραψαν, δίνουν κατευθυντήριες γραμμές που θα έπρεπε να τηρηθούν, μέσα στα πλαίσια του κοινοτικού δικαίου.

Στην κοινοτική έννομη τάξη, είναι ακόμη επιτρεπτό να τεθούν στην άσκηση των δικαιωμάτων αυτών ορισμένα όρια, που τα

δικαιολογούν οι στόχοι γενικού συμφέροντος που προωθεί η Κοινότητα, εφόσον όμως δεν θίγεται η ουσία αυτών των δικαιωμάτων. Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στην αντιμετώπιση του προβλήματος από το ΔΕΚ, το οποίο καλείται να δημιουργήσει ένα ολοκληρωμένο σύστημα προστασίας, των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη καθώς και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στον καθοριστικό ρόλο που έχει στην πορεία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

2. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Ελέχθη ήδη, ότι οι συνθήκες που ίδρυσαν οι τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (ΕΚΑΧ, ΕΟΚ & ΕΚΑΕ) δεν περιέχουν ειδική κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων όπως συνηθίζεται στα συντάγματα. Οι διατάξεις αυτές, αποβλέπουν κατά κύριο λόγο στα οικονομικά συμφέροντα των εργαζομένων και διαπνέονται από ηθικές αξίες, ισότητας, δικαιοσύνης και ατομικής ελευθερίας, τις αξίες εκείνες οι οποίες ανάγουν το απλό συμφέρον σε ατομικό δικαίωμα.

Πλήρες όμως συγκροτημένο σύστημα αναγνώρισης, κατοχύρωσης και προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων δεν απαντάται στις Συνθήκες. Η νομολογία θα έλθει να συμπληρώσει αυτό το κενό, με τρόπο διαπλαστικό. Το έργο της νομολογίας θα ακολουθήσει δύο οδούς: αφ' ενός την οδό της διασταλτικής ερμηνείας των κειμένων διατάξεων και αφ' ετέρου την οδό της διαπλάσεως εξ υπαρχής κανόνων δικαίου ατομικών δικαιωμάτων:

- ΔΙΑΣΤΑΛΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ.³³

Η οδός της διασταλτικής ερμηνείας αναφέρεται στην ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων της Συνθήκης αλλά και του παράγωγου δικαίου. Αναφέρεται στις διατάξεις, που ρυθμίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων που απαγορεύουν τις διακρίσεις βάση ιθαγένειας και καθιερώνουν την ισότητα ανδρών και γυναικών καθώς επίσης και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, μέσα στις χώρες της Κοινότητας.

Η νομολογία, θα επεξεργαστεί αυτές τις διατάξεις για να διευρύνει το έδαφος της εφαρμογής τους, να διαπλάσει το περιεχόμενο των διατάξεων.

Σχετικά με τις διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων η νομολογία δέχεται, ότι θα πρέπει οι εργαζόμενοι να εισέρχονται και να διαμένουν στην χώρα και στον τόπο της εργασίας τους. Θα μπορούν να συνδέονται, από την οικογένειά τους η οποία θα πρέπει να απολαμβάνει τα ωφελίματα που παρέχονται στις οικογένειες των εργαζομένων ιθαγενών. Με τον τρόπο αυτό, αναγνωρίζεται το δικαίωμα εισόδου και διαμονής βάση της μεθόδου διαπλαστικής ερμηνείας και κειμένων διατάξεως. Περαιτέρω, αναγνωρίζεται το δικαίωμα για την προστασία της οικογένειας και της οικογενειακής συνοχής, όπως επίσης το δικαίωμα ασφαλιστικής προστασίας, αφού ο εργαζόμενος αλλοδαπός σύμφωνα με την νομολογία πρέπει να απολαμβάνει, ίσης ασφαλιστικής προστασίας, να συμμετάσχει στις συνδικαλιστικές δραστηριότητες, τις σχετικές με την εργασία του.

³³ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΤΣΑΜΠΑΣΗ "Η νομολογία του δικαστηρίου της ΕΚ για τα ατομικά δικαιώματα και η σημασία της στο εσωτερικό δίκαιο" Το Σ., 1986, σελ.325

- ΔΙΑΠΛΑΣΙΣ ΕΞ ΥΠΑΡΧΗΣ ΚΑΝΟΝΩΝ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.³⁴

Στο θέμα της αναγνώρισης και κατοχυρώσεως των ατομικών δικαιωμάτων, η οδός της συμπληρώσεως του νομοθετικού κενού δια της διαπλάσεως εξ' υπαρχής κανόνων, παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Το έργο της νομολογίας παρουσιάζει μεγάλη σημασία διότι γίνεται πλέον γνησίως διαπλαστικό, τα αναγνωριζόμενα δικαιώματα ανάγονται σε απαγορευτικούς κανόνες, η παραβίαση των οποίων καθιστά νομικώς πλημμελείς τις πράξεις των κοινοτικών αλλά και των εθνικών οργάνων. Αυτό συμβαίνει, διότι στην νομολογία το θέμα αναγνώρισεως των θεμελιωδών δικαιωμάτων συνδέεται με το φλέγον θέμα υπεροχής του κοινοτικού δικαίου έναντι των εθνικών συνταγμάτων. Η νομολογία λοιπόν του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ήρθε πολλές φορές αντιμέτωπη με ισχυρισμούς διαδίκων οι οποίοι προέβαλλαν ότι συγκεκριμένες πράξεις των κοινοτικών οργάνων έθιγαν τα ατομικά τους δικαιώματα.

Ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τέθηκαν στο Δικαστήριο για πρώτη φορά στα πλαίσια της συνθήκης ΕΚΑΧ, στα τέλη της δεκαετίας του '50. Κατά την εκδίκαση ειδικότερα ακυρωτικών προσφύγων, κατά πράξεων της ΕΚΑΧ οι προσφεύγουσες εταιρίες επικαλέσθηκαν μεταξύ των άλλων ότι οι προσβαλλόμενες πράξεις ήταν αντίθετες με εθνικές συνταγματικές διατάξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ειδικότερα με το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και άσκησης επαγγέλματος (Υπόθεση Stork) και ατομικής ιδιοκτησίας (Υπόθεση Comptoir di rente) που κατοχύρωνε

³⁴ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΤΣΑΜΠΑΣΗ "Η νομολογία του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκή Κοινότητα για τα ατομικά δικαιώματα και η σημασία της στο εσωτερικό δίκαιο" Το Σ, 1986, σελ. 326

το γερμανικό σύνταγμα. Στις αποφάσεις του, το Δικαστήριο αποφεύγει να λάβει θέση ως προς το "λεπτό" ζήτημα της ιεραρχικής σχέσης κοινοτικού δικαίου και εθνικών συνταγματικών διατάξεων και περιορίζεται να διαπιστώσει ότι "δεν αποτελεί αρμοδιότητα του να αποφανθεί επί κανόνων εσωτερικού δικαίου" (Υποθ. Stork 4/2/1959, 1/85)³⁵ "να διασφαλίσει την τήρηση των κανόνων αυτών, έστω και συνταγματικών (Υπόθεση Comptoir di rente), προσθέτοντας στην δεύτερη από τις άνω αποφάσεις ότι το "κοινοτικό δίκαιο δεν περιέχει καμιά ρητή ή έμμεση γενική αρχή, περί διατηρήσεως των υφιστάμενων καταστάσεων".

Για την εποχή τους, οι αποφάσεις αυτές του Δικαστηρίου ήταν ιδιαίτερα σημαντικές. Οδηγούν έμμεσα στο συμπέρασμα ότι η νομιμότητα μιας κοινοτικής πράξης μπορεί να αμφισβητηθεί όχι μόνο αν η πράξη αυτή αντιβαίνει σε ένα υπέρτατο ιεραρχικό γραπτό κοινοτικό κανόνα αλλά ακόμη και αν προσβάλλει ένα άγραφο κανόνα. Δεν λέγεται βέβαια, ρητά αν στην έννοια αυτή των άγραφων κανόνων περιλαμβάνονται και τα λεγόμενα θεμελιώδη δικαιώματα, όμως η υπόθεση και το κείμενο των αποφάσεων δεν αποκλείουν μια τέτοια ερμηνεία. Η νομιμότητα μιας κοινοτικής πράξης θίγεται από την ενδεχόμενη αντίθεση όχι προς ένα οποιοδήποτε θεμελιώδες δικαίωμα αλλά μόνο προς εκείνα τα θεμελιώδη δικαιώματα που εκφράζουν άγραφους κανόνες ή διακαϊκές αρχές του ίδιου του κοινοτικού δικαίου. Στην προαναφερθείσα υπόθεση Stork αυτό δεν συνέβαινε, δεν αποκλειόταν όμως να συμβεί στο μέλλον.

³⁵ Κ. ΚΑΚΟΥΡΗ. "Η νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΚ σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου" Το Σ, 1987, σελ.9

Πράγματι, δέκα χρόνια αργότερα συνέβη, στην υπόθεση "Stauder"³⁶. Επρόκειτο για κοινοτική απόφαση αγροτικής πολιτικής που επέτρεπε την αγορά γάλακτος με μειωμένη τιμή από ορισμένα αναξιοπαθούντα άτομα με επίδειξη ειδικού ατομικού δελτίου. Ένας από τους γερμανούς δικαιούχους προσέφυγε στα δικαστήρια υποστηρίζοντας ότι η αναγραφή του ονόματος στο ατομικό αυτό δελτίο, αποτελούσε προσβολή της ατομικής του αξιοπρέπειας, δικαίωματος προστατευομένου από το γερμανικό σύνταγμα.³⁷ Η υπόθεση αυτή σε αντίθεση με την προηγούμενη έφτασε με την διαδικασία προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο το οποίο φαίνεται να θεωρεί ότι το επίδικο δικαίωμα καλύπτεται από τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου και υπάγεται έτσι στην δικαιοδοσία του γνωμοδοτούνται ότι "τα θεμελιώδη δικαιώματα των προσώπων περιλαμβάνονται στις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, των οποίων η τήρηση εξασφαλίζεται από το Δικαστήριο"³⁸.

Ένα χρόνο αργότερα, στην υπόθεση Internatioalle Gandelsgesellschaft (17/12/1970) στο πλαίσιο και πάλι της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την τοποθέτηση αυτή, προχωρώντας ένα βήμα περισσότερο. Στην υπόθεση αυτή επρόκειτο για κατάπτωση εγγυήσεως της εταιρίας Internatioalle Gandelsgesellschaft για το λόγο ότι η εξαγωγή (για την οποία είχε συσταθεί η εγγύηση) δεν είχε γίνει μέσα στην απαιτούμενη προθεσμία. Η προσφεύγουσα εταιρία,

³⁶ Αλέξανδρος Κ. Κατράνης "Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το Εθνικό Σύνταγμα" ΕΕΔ, 1983 τόμος 3, σελ. 631.

³⁷ Σπύρος Α. Ταλιαδούρος "Τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και το κοινοτικό δίκαιο, Νο Β, 1982, σελ. 558,

³⁸ Χάρη Ν. Τάγαρος "Μηχανισμός Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου" με ερμηνεία των άρθρων 6 και 8 της ΕΣΑΔ, εκδ. Α. Σακκούλα, Αθήνα 1992, σελ. 100

υποστήριζε ότι η ολική απώλεια της εγγυήσεως, σε περίπτωση που η εξαγωγή δεν ματαιώθηκε αλλά απλώς καθυστέρησε, ήταν υπερβολικά αυστηρό μέτρο και βρισκόταν σε αντίθεση με συνταγματικές γερμανικές διατάξεις ιδίως την αρχή της αναλογικότητας.³⁹ Η αρχή αυτή προέρχεται, από το Γερμανικό Διοικητικό Δίκαιο και έχει συνδεθεί από το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο με την αρχή του κράτους.

Στην απόφαση του το Δικαστήριο, απέφυγε να αναφερθεί στις γερμανικές συνταγματικές διατάξεις, θεωρώντας ότι τα δικαιώματα που επικαλούνταν η προσφεύγουσα, και ιδίως η αρχή της αναλογικότητας αποτελούσαν "θεμελιώδη δικαίωμα" περιλαμβανόμενα όπως και στην υπόθεση Stauder στις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου. Κατά συνέπεια, ναι μεν τα δικαιώματα αυτά "εμπνέονταν από τα εθνικά συνταγματικά δίκαια", αποτελούσαν όμως ταυτόχρονα γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου και συνεπώς "θα έπρεπε να διασφαλίζονται στα πλαίσια της διάθρωσης και των στόχων των Κοινοτήτων".⁴⁰ Η απόφαση του ΔΕΚ επαναλαμβάνει λοιπόν ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα προστατεύονται από το Δικαστήριο και ότι η ισχύς τους πηγάζει απ' ευθείας από το Κοινοτικό Δίκαιο και τονίζει υιοθετώντας τις απόψεις της Επιτροπής, ότι οι συνταγματικές παραδόσεις των κρατών - μελών αποτελούν πηγή εμπνεύσεως.

Ακολουθεί χρονικά η υπόθεση Nold (14/5/1974, 4/73). Στην υπόθεση αυτή ανέκυπτε θέμα κύρους μιας πράξης της ΕΚΑΧ, που

³⁹ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΤΣΑΜΠΑΣΗ "Η νομολογία του δικαστηρίου των ΕΚ για τα ατομικά δικαιώματα και η σημασία της στο εσωτερικό δίκαιο", Το Σ, 1986, σελ. 328

⁴⁰ ΚΩΝ. Κ. ΚΑΚΟΥΡΗ. "Η νομολογία του δικαστηρίου των ΕΚ σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου" Το Σ, 1987, σελ.11-12

αναγνώριζε την ιδιότητα του χονδρεμπόρου άνθρακος μόνο στις εταιρίες εκείνες που αναλαμβάνουν να προμηθευτούν μια ελάχιστη ποσότητα άνθρακος. Η εταιρία Nold προσέφυγε ενώπιων του Δικαστηρίου ζητώντας την ακύρωση της πράξεως αυτής με το αιτιολογικό ότι παραβίαζε τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας και της ελεύθερης άσκησης επαγγέλματος που κατοχύρωνε το γερμανικό Συνταγμα. Το Δικαστήριο, αντιμετωπίζει την υπόθεση Internatioalle Gandelsgesellschaft. Το νέο στοιχείο που η υπόθεση Nold προσφέρει είναι ιδιαίτερα σημαντικό και καθόλου τυχαία: αφενός μιν δυο χρόνια νωρίτερα το Δικαστήριο είχε αναγνωρίσει το δεσμευτικό χαρακτήρα του διεθνούς δικαίου στην κοινοτική έννομη τάξη και αφετέρου λίγο πριν εκδοθεί η απόφαση Nold η Γαλλία επικύρωσε την Ευρωπαϊκή Συμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έτσι ώστε η σύμβαση αυτή αποτελούσε, πλέον κοινό δίκαιο για όλα τα κράτη - μέλη.⁴¹

Ζήτημα ετέθη στην υπόθεση Ruhr (15-7-1960, 38/59). Οι αιτούσες εταιρίες προέβαλαν τον ισχυρισμό και οι περιορισμοί που είχαν τεθεί ήταν αντίθετοι, με το αρθρ 14 που προστάτευε την ιδιοκτησία. Το Δικαστήριο σε αυτή την υπόθεση απάντησε ότι δεν μπορεί να ερμηνεύσει ούτε να εφαρμόσει το αρθρ 14 διότι δεν είναι στην αρμοδιότητα του να εξασφαλίζει, το σεβασμό κανόνων του εσωτερικού δικαίου έστω και συνταγματικού.

Η επόμενη απόφαση - σταθμός είναι η Hauer (13-12-1979, 44/79), όπου ανέκυψε θέμα κύρους ενός κοινοτικού κανονισμού που απαγόρευε τη δημιουργία νέων αμπελοκαλλιιεργιών, εάν δηλαδή ένας

⁴¹ Σπύρος Α. Ζαλιαδούμου "Τα θεμελιώδη διακαιώματα του ανθρώπου και το κοινοτικό δίκαιο", No B, 1982, σελ.560

τέτοιος κανονισμός συμβιβάζεται με τα θεμελιώδη δικαιώματα της ιδιοκτησίας και της ελεύθερης άσκησης των οικονομικών δραστηριοτήτων που κατοχυρώνονται στα άρθρα 12 και 14 του γερμανικού συντάγματος.

Το Δικαστήριο στο πλαίσιο της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής προσεγγίζει το ερώτημα υπό το ίδιο ακριβώς πρίσμα όπως και στην υπόθεση Nold: στην κοινοτική έννομη τάξη, τα θεμελιώδη δικαιώματα προστατεύονται ως γενικές αρχές και όχι με την ιδιότητα των συνταγματικών εθνικών διατάξεων ή των διατάξεων διεθνών συμβάσεων. Οι διατάξεις αυτές αποτελούν, απλώς σημείο αναφοράς για τη διαμόρφωση του περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Στην υπόθεση Hauer το Δικαστήριο, δεν αρκείται στην αφηρημένη αυτή τοποθέτηση. Προσθέτει καταρχήν, ότι η νομολογία του επιβεβαιώθηκε από την κοινή διακήρυξη της 5/4/1977, η οποία δεν αναφέρεται γενικά σε διεθνείς συμβάσεις αλλά ειδικά στην ΕΣΑΔ. Εντοπίζει, κατόπιν την συγκεκριμένη διάταξη της ΕΣΑΔ, δηλαδή το αρθρ. 1 του πρόσθετου πρωτοκόλλου περί του δικαιώματος ιδιοκτησίας και προχωρεί στην ερμηνεία της έτσι ώστε με βάση την ερμηνεία αυτή να διαμορφώσει, την έννοια του δικαιώματος ιδιοκτησίας και να κρίνει αν το δικαίωμα αυτό παραβιάζόταν στην προκείμενη περίπτωση.

Με την απόφαση Hauer ολοκληρώνεται και οριστικοποιείται η αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως τμήματος της κοινοτικής έννομης τάξης, καθώς και η αναγνώριση της ΕΣΔΑ ως πρωταρχικού σημείου αναφοράς για τον προσδιορισμό του περιεχομένου των δικαιωμάτων αυτών.⁴² Η προνομιακή αυτή θέση,

⁴² Αλέξανδρος Κ. Κατράνη "Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο και Προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το εθνικό σύνταγμα" ΕΕΕυρδ, Αθήνα, 1983 σελ. 632.

που αποκτά η ΕΣΑΔ στο θεσμικό σύστημα των Κοινοτήτων της επιτρέπει να ελέγχει διπλά τη δραστηριότητα των κοινοτικών οργάνων.

Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι το ΔΕΚ έχει βοηθήσει με αποφασιστικό τρόπο την πορεία της Κοινότητας προς την ολοκλήρωση της. Με την ομολογία που παρέχει κάθε χρονική στιγμή, τη βάση στα όργανα τα οποία χρειάζονται πολιτική βούληση να προχωρήσουν στην δόμηση αυτού του οράματος της Ενωμένης Ευρώπης.

3. ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ Ε.Σ.Δ.Α.

Η νομολογία υποστηρίζει, ότι πηγή και κύριο θεμέλιο της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων στο κοινοτικό δίκαιο, είναι οι γενικές αρχές. Οι γενικές αρχές του δικαίου, όπως προσδιορίζονται από την κοινή συνταγματική και νομική παράδοση των κρατών - μελών.

Ως πηγή άντλησης, των γενικών αρχών του δικαίου έχουν χρησιμεύσει, στο Δικαστήριο καταρχήν τα εθνικά συντάγματα ιδίως οι συνταγματικές διατάξεις για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ή και διεθνείς συμβάσεις, που έχουν συνάψει τα κράτη - μέλη κυρίως όμως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών.⁴³

Όπως αναφέρθηκε, οι Κοινότητες δεν περιέχουν κατάλογο ατομικών δικαιωμάτων, γιατί αποτελούν οργανισμό με οικονομικούς κυρίως σκοπούς. Με την ανάπτυξη όμως των Κοινοτήτων,

⁴³ Πέτρος Ν. Στάγκος, Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου, "ΔΙΚΑΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ" εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΘΕΣΣ/ΚΗ, 1994, σελ 142

αυξήθηκαν οι περιπτώσεις παραβίασεως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από την άλλη πλευρά ο πολίτης πρέπει να γνωρίζει τις ελευθερίες και τα δικαιώματα του απέναντι στην Κοινότητα. Για το λόγο αυτό έγινε πρόταση, προσχωρήσεως της Κοινότητας στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση της 4ης Νοεμβρίου 1950 για τα δικαιώματα του Ανθρώπου.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπεγράφη στις 4 Νοεμβρίου 1950 και άρχισε να ισχύει στις 3 Σεπτεμβρίου 1953. Είναι ένα σύμφωνο με κύρος και ευρύτερη πολιτική σημασία. Κατοχυρώνει, βασικά ατομικά δικαιώματα και πολιτικές ελευθερίες, την ιδιοκτησία προβλέπει ένα σύστημα ελέγχου, ένα σύστημα διαδικασιών συλλογικής και ατομικής προστασίας των δικαιωμάτων αυτών. Η νομική σημασία των ατομικών δικαιωμάτων καθώς και το διαδικαστικό πλαίσιο, της δικαστικής τους προστασίας, ποικίλλουν σημαντικά σε κάθε κράτος - μέλος. Η διαφορά αυτή, καθώς και οι τροποποιήσεις των Συνθηκών έπεισαν την Επιτροπή, όργανο που προβλέπει αυτόν τον έλεγχο, να μην επιμείνει στο αίτημά της να μην προστεθούν στις Συνθήκες διατάξεις που να κατοχυρώνουν τα ατομικά δικαιώματα.⁴⁴

Η ιδέα της προσχώρησης, των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στην ΕΣΔΑ παρουσίασε μέχρι σήμερα πολλές διακυμάνσεις. Η αρχική τοποθέτηση της Επιτροπής ήταν αρνητική. Σε έκθεση της το 1976 περί προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ε.Κ. η Επιτροπή της Ε.Κ. είχε δηλώσει σαφώς ότι δεν θεωρεί αναγκαία την προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕΣΔΑ. Κρίνοντας, ικανοποιητική

⁴⁴ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ "Η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στο Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο" Νο. β, 1982 σελ.8

τη μέχρι τότε νομολογία του Δικαστηρίου (απόφαση Nold) η Επιτροπή θεωρούσε, ότι τα δικαιώματα της ΕΣΔΑ προστατεύονται, ούτως ή άλλως ως κοινοτικό δίκαιο και πρότεινε να μην προσχωρήσει η ΕΚ στην ΕΣΔΑ αλλά την κατάρτιση ενός νέου καταλόγου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ειδικά για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Αφού όμως μεσολάβησε η κοινή διακήρυξη των πολιτικών οργάνων την 5/4/1977, διατυπώθηκε για πρώτη φορά η αντίθετη πρόταση, η προσχώρηση δηλαδή της Κοινότητας στην ΕΣΔΑ. Η Επιτροπή αναθεωρώντας την τοποθέτηση της το 1976 υποστηρίζει πλέον ανεπιφύλακτα την προσχώρηση των Κοινοτήτων στην ΕΣΔΑ, προτείνοντας ταυτόχρονα μια σειρά μέτρων προσαρμογής που θα έκαναν την προσχώρηση αυτή δυνατή και από νομικό - τεχνικής πλευράς⁴⁵ πρόκειται για το γνωστό μνημόνιο του 1979 που αποτέλεσε και την βάση εκτεταμένων συζητήσεων και διαπραγματεύσεων δημιουργώντας, ένα γενικότερο κλίμα υπέρ της προσχωρήσεως των Κοινοτήτων στη ΕΣΔΑ.

Η πρωτοβουλία αυτή της Επιτροπής δεν αποδείχθηκε ικανή να επιτύχει την απαιτούμενη συναίνεση των κρατών - μελών και του Συμβουλίου και δεν κατέληξε έτσι σε αποτέλεσμα. Εξ' άλλου η αναγκαιότητα της προσχώρησης αμβλυνόταν και από το γεγονός ότι η νομολογιακή αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Κοινότητα ήταν πλέον επαρκής πολύ μάλλον που το προοίμιο τη Ενιαίας Πράξης περιείχε ρητή αναφορά στην ΕΣΔΑ.⁴⁶

⁴⁵ Αθανασία Τσαμπάκη "Η νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΚ για τα ατομικά δικαιώματα και η σημασία της στο εσωτερικό δίκαιο" Το Σ, 1986, σελ. 331

⁴⁶ Ηλ. Λαΐου "Το πρόβλημα των ατομικών δικαιωμάτων στην κοινοτική και στην ελληνική έννομη τάξη". Νο Β, 1982, σελ. 338-339.

Είναι πολλοί αυτοί που υποστηρίζουν - ανάμεσά τους και η ίδια η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - ότι είναι αναγκαία η προσχώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στην Σύμβαση Ανθρώπινων Δικαιωμάτων. Οι υποστηρικτές της ιδέας αυτής τονίζουν, ότι η προσχώρηση στην ΕΣΔΑ θα συμβάλλει κατά τρόπο ουσιαστικό, στην εδραίωση των ιδεωδών της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Η προσχώρηση, θα προσδώσει μεγαλύτερο κύρος και θα επιτρέψει στην Κοινότητα, να εξασφαλίσει την τήρηση των νομικών, πολιτικών και ηθικών αξιών. Παράλληλα θα ενισχύσει την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο κοινοτικό πλαίσιο. Η Σύμβαση, και τα πέντε πρωτόκολλα δεν περιλαμβάνουν όλα τα δικαιώματα όμως τα περισσότερα από αυτά ενδιαφέρουν την Κοινότητα.

Τέλος θα επιτρέψει στην Κοινότητα να την επικαλεσθεί, σε όσους καταγγέλουν τις ελλείψεις της, στο τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών εφόσον απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά, στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην αναγκαιότητα και μηχανισμούς προστασίας τους.

Αντίθετα υπάρχουν, υποστηρικτές που θεωρούν ότι μια τέτοια προσχώρηση είναι αρνητική. Αυτό συμβαίνει διότι η ΕΚ και η ΕΣΔΑ είναι αυτόνομες και αυτοτελείς διαφέρουν ριζικά, ως προς την νομική βάση, και τους σκοπούς, το είδος και την έκταση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζουν. Υποστηρίζουν ότι η προσχώρηση αυτή παρουσιάζει νομικά και τεχνικά προβλήματα.⁴⁷ Τα προβλήματα αυτά, αναφέρονται στον νομικό τύπο που θα περιβληθεί η προσχώρησης

⁴⁷ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΤΣΑΜΠΑΣΗ "Η νομολογία το ΔΕΚ για τα ατομικά δικαιώματα και η σημασία τους στο εσωτερικό δίκαιο". Το Σ, 1986, σελ. 331-332

και στην σύνθεση των οργάνων που προβλέπει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Τα όργανα αυτά που συντίθεται, από εκπροσώπους των κρατών - μελών δηλ. η Επιτροπή και το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, συμμετέχουν στην λειτουργία της Συμβάσεως. Τίθεται λοιπόν το πρόβλημα πως με ποιο σχήμα και με ποιο μηχανισμό θα μπορούν να συμμετάσχουν στα όργανα οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Συγχρόνως τίθεται το θέμα ως προς τα όργανα με τα οποία θα εκπροσωπούνται οι Κοινότητες ενώπιον των διαδικασιών της Ευρωπαϊκής Σύμβασης.

Στα κράτη - μέλη, της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως και στη Ελλάδα η Ευρωπαϊκή Σύμβαση έχει ισχύ απλού νόμου και στα κράτη που δέχονται την δυαδική θεωρία, για να αποκτήσει νομική ισχύ, θα πρέπει να μετατραπεί σε εσωτερικό δίκαιο. Σε αυτό το σημείο, παρουσιάζεται πρόβλημα διότι το κοινοτικό δίκαιο, έχει άμεση και αυξημένη τυπική ισχύ στην εσωτερική τάξη των κρατών - μελών.⁴⁸

Εριζόμενο λοιπόν παραμένει πάντα το ζήτημα, εάν η Σύμβαση Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 4ης Νοεμβρίου 1950, αποτελεί ή όχι τμήμα του εξωτερικού κοινοτικού δικαίου, με την τακτική του ΔΕΚ να αναφέρεται στην Σύμβαση χωρίς όμως να την θεωρεί τμήμα της κοινοτικής τάξης. Πράγματι το ΔΕΚ, της αποδίδει ένα τρίτο άγνωστο νομικό καθεστώς, πέραν των δύο μόνων δυνατών: εκείνου της προγενέστερης συνθήκης των κρατών - μελών (αρθ.234 Συνθ. ΕΟΚ) ή εκείνου της υποκατάστασης, της Κοινότητας σε κράτη - μέλη της.⁴⁹

⁴⁸ Ηλ. Λαΐου "Το πρόβλημα των ατομικών δικαιωμάτων στην κοινοτική και στην ελληνική έννομη τάξη". Νο Β, 1982, σελ.340-341.

⁴⁹ Πέτρος Ν. Στάγκος, Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου "Δίκαιο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων" εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1994, ΘΕΣ/ΚΗ σελ. 164.

Το Δικαστήριο βασιζόμενο στις Συνθήκες και καθοδηγούμενο από την ΕΣΑΔ αναπτύσσει με βραδύτητα αλλά σταθερότητα μια νομολογία για τα ατομικά δικαιώματα που αρμόζει στην φύση της Κοινότητας. Αναπόφευκτα η νομολογία αυτή, είναι ακόμη αποσπασματική και μερικές φορές αόριστη ή ασαφής. Αλλά η βαθμιαία δημιουργία της είναι πολιτικά δυνατή και βιώσιμη.

Την αναγκαιότητα προσχώρησης, εξακολουθεί να συμμαρρίζεται η Επιτροπή δεδομένου ότι τον Νοέμβριο του 1990 επανέφερε σχετική πρόταση στο Συμβούλιο, δίδοντας μάλιστα την φορά αυτή το βάρος στην ιδιότυπη ασυλία που εξακολουθούν να απολαμβάνουν τα κοινοτικά όργανα, έναντι των μηχανισμών της ΕΣΑΔ και στο ασυμβίβαστο της προνομιακής αυτής μεταχείρισης, με τις νέες πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη. Η επιχειρηματολογία της Επιτροπής, διατηρεί ακέραιη τη σημασία και επικαιρότητα της και μετά τη συνθήκη του Μάαστριχτ, της οποίας οι αναφορές στην ΕΣΑΔ δεν μεταβάλλουν τα δεδομένα του προβλήματος (μολονότι εμπεριέχονται πλέον στο κυρίως κείμενο και όχι στο προοίμιο όπως συνέβαινε με την Ενιαία Πράξη).⁵⁰

⁵⁰ Αρθ. ΣΤ2 Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 235 ΩΣ ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗΣ

1. ΓΕΝΙΚΑ

Το κοινοτικό Δικαστήριο, διαπίστωσε ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της κοινοτικής έννομης τάξης, αποτρέποντας μια σύγκρουση κοινοτικών και εθνικών δικαίων η οποία ήταν σε θέση να οριοθετήσει το κοινοτικό οικοδόμημα. Οι προσπάθειες του ΔΕΚ, για κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων απέδωσαν πλούσιους καρπούς. Η αναζήτηση ωστόσο εκ μέρους των κοινοτικών οργάνων, τρόπων ένταξης σε άλλο διεθνή οργανισμό, με μοναδικό σκοπό την καλύτερη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου παρά τα προφανή εμπόδια και μάλιστα σε μια περίοδο κατά την οποία οι κοινότητες επιχειρούν το μεγαλύτερο και ουσιαστικότερο μηχανισμό τους σε μια Ένωση με πολιτικά στοιχεία, αποδεικνύει και πολλά προβλήματα στο χώρο της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων παραμένουν παρόλα αυτά ανοιχτά.

Στο 4ο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στην έλλειψη αρμοδιότητας της Κοινότητας να προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί των δικαιωμάτων του ανθρώπου καθώς επίσης και αν η προσχώρηση της Κοινότητας, στην Σύμβαση μπορεί να στηριχθεί στο άρθρο 235 ΣΕΚ.

2. ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Το ζήτημα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα πλαίσια της κοινοτικής έννομης τάξης είναι παλιό και αρκετά περίπλοκο. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Συνθήκη ΕΚ όπως και οι Συνθήκες ΕΚΑΧ ή ΕΚΑΕ δεν περιέχουν ειδική μνεία των θεμελιωδών δικαιωμάτων πλην εκείνης της τελευταίας αιτιολογικής σκέψεως του προοίμιου της ως προς την "διαφύλαξη της ειρήνης και της ελευθερίας". Η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων παρέμεινε ζήτημα της αρμοδιότητας των επιμέρους κρατών - μελών και εξαντλούνταν, στις δυνατότητες του εσωτερικού δικαίου κάθε χώρας καθώς και στους μηχανισμούς προστασίας που διασφάλιζαν διεθνείς οργανισμοί.

Τα νομοθετικά και εκτελεστικά όργανα, της Κοινότητας εκδίδουν καθημερινά πράξεις, οι οποίες μπορούν αναμφίβολα να θίξουν το άτομο στην ατομική σφαίρα και να προκαλέσουν ενδεχομένως προβλήματα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.⁵⁰ Η απουσία οποιασδήποτε μέριμνας σχετικά με την ρητή κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινότητα δεν γέννησε σοβαρούς προβληματισμούς στην Κοινότητα. Το ίδιο ωστόσο, ζήτημα προκάλεσε κλυδωνισμούς οδηγώντας σε σοβαρή κρίση, όταν συνταγματικά δικαστήρια έθεταν άλλοτε ήπια και άλλοτε με οξύτητα το πρόβλημα του κενού στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το ΔΕΚ, τότε παρεμβαίνει στην εξέλιξη του κοινοτικού δικαίου. Δεν παραδέχεται την ύπαρξη του κενού αλλά εισήγαγε

⁵⁰ Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου "Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αποτρέπει την προσχώρηση της Κοινότητας της ΕΣΔΑ" ΕΕυρΔ., 1999 τεύχος 3, σελ. 586

νομολογιακώς την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου αναφερόμενοι στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις και στις διεθνείς πράξεις ιδίως στην Σύμβαση. Η ΕυρΣΔΑ, αποκτά ξεχωριστή θέση μεταξύ των διεθνών κειμένων, οι δεν αναφορές της νομολογίας του ΔΕΚ σε συγκεκριμένες διατάξεις, γίνονται όλο και συχνότερες.

Αξιοσημείωτη είναι η στάση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το οποίο από την στιγμή που επανεξέτασε το θέμα της προσχώρησης της Κοινότητας στη ΕυρΣΔΑ, έδειξε να ευνοεί την προοπτική αυτή με τρόπο και μέσο. Σε αυτό το γενικότερο κλίμα, υποβλήθηκε ενώπιον του ΔΕΚ, σχετικά με τις προοπτικές προσχώρησης στην ΕυρΣΔΑ. Το Συμβούλιο διευκρινίζει στην αίτηση του ότι η ίδια η Κοινότητα, δεν αντιμετωπίζει οποιοδήποτε ενδεχόμενο προσχώρησης της στο Συμβούλιο της Ευρώπης και πρότεινε την αντιμετώπιση ποικίλων σχετικών προβλημάτων ότι θα ανακύψουν με διάφορους τρόπους. Τα κρίσιμα νομικά προβλήματα περιστρέφονται σε δύο βασικές ενότητες. Η πρώτη αφορά την αρμοδιότητα της Κοινότητας στο τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου η οποία αναγνωρίζεται ότι δεν υφίσταται τουλάχιστον ρητά ελλείψει συγκεκριμένης διάταξης το Συμβούλιο προβάλλει ως πιθανό νομικό ερώτημα της προσχώρησης το άρθρο 235 ΣΕΚ. Η δεύτερη ίσως σημαντικότερη ένότητα, προβλημάτων επικεντρώνεται στο συμβιβαστό του δικαιοδοτικού συστήματος της ΕυρΣΔΑ προς τις διατάξεις που αφορούν την αποκλειστική δικαιοδοσία του ΔΕΚ ιδίως τα άρθρα 164 και 219 ΣΕΚ.⁵¹

⁵¹ Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου "Το ΔΕΚ αποτρέπει την προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ" ΕΕυρΔ, 1996 τεύχος 3, σελ. 589

Η εξαιρετική διαδικασία, την οποία προβλέπει το άρθρο 228 παράγραφος Γ, της Συνθήκης και η οποία παρέχει την δυνατότητα να ζητείται από το Δικαστήριο να γνωμοδοτήσει εάν η μελετώμενη συμφωνία συμβιβάζεται με τις διατάξεις της Συνθήκης, αποτελεί διαδικασία συνεργασίας μεταξύ των Δικαστηρίων αφενός και των λοιπών κοινοτικών οργάνων και των κρατών - μελών αφετέρου της οποίας το Δικαστήριο, καλείται να διασφαλίζει σύμφωνα με το άρθρο 614 της Συνθήκης την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή της Συνθήκης. Για να εκτιμηθεί σε ποιο βαθμό η έλλειψη διευκρινήσεως επηρεάζει, το παραδεκτό αιτήσεως γνωμοδοτήσεων, υποβληθείσαν από το Δικαστήριο, βάσει του άρθρου 228 παράγραφος 6 της Συνθήκης πρέπει να γίνει διάκριση, σε αναφορά με το αντικείμενο της αιτήσεως αυτής. Πρόκειται λοιπόν, για την επίλυση ενός ζητήματος αρμοδιότητας της Κοινότητας για τη σύναψη μιας συμφωνίας είναι προς το συμφέρον των κοινοτικών οργάνων να διευκρινιστεί το ζήτημα αυτό αμέσως, μόλις αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις πριν τεθούν, τα ουσιώδη στοιχεία της συμφωνίας με μόνη προϋπόθεση ότι το αντικείμενο της συμφωνίας, πρέπει να είναι γνωστό πριν από την έναρξη των διαπραγματεύσεων. Σε αντίθετο συμπέρασμα, οδηγείται το ΔΕΚ σχετικά με το ερώτημα αν η προσχώρηση συμβιβάζεται ή όχι προς τη Συνθήκη. Λόγω έλλειψης οποιουδήποτε κειμένου το ΔΕΚ έκρινε ότι δεν διαθέτει επαρκή στοιχεία, ώστε να εξετάσει τις λεπτομέρειες των κανόνων, που προτίθεται να συνολογήσει η Κοινότητα.⁵²

Το ΔΕΚ τόνισε, με την γνωμοδότηση του καμιά δάταξη της Συνθήκη δεν παρέχει στα κοινοτικά όργανα κατά τρόπο γενικό την

⁵² Γνωμοδότηση 2/94 ΔΕΚ της 28/3/96 κατά το άρθρο 228 οαρ.6 Συν. Ε. Κοιν. σελ. 1777

ειδική εξουσία θέσπισης κανόνων στο χώρο των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή αντίστοιχα σύναψης διεθνών συνθηκών στο ίδιο τομέα. Ερευνάται συνεπώς, αν η προσχώρηση θα μπορούσε να λάβει χώρα με βάση το άρθρο 235 της Συνθήκης, το οποίο χρησιμοποιείται πάγια ως νομική βάση για την έκδοση κοινωνικών πράξεων, όταν οι σχετικές εξουσίες δεν έχουν χορηγηθεί, στα κοινωνικά όργανα κρίνονται, ωστόσο αναγκαίες προκειμένου να πραγματοποιηθούν στόχοι καθιερωμένοι από την Συνθήκη. Αλλά και η επίστρατευση το άρθρου 235 ΣΕΚ, εκτιμάται από το ΔΕΚ ότι δεν είναι σε θέση να διευρύνει το πεδίο των κοινοτικών αρμοδιοτήτων. Το ΔΕΚ επισημαίνει ώστε να μη δημιουργηθεί η εντύπωση ότι παραμένει κάποιο κενό σε δύο παραγράφους της γνωμοδοτήσεως του ότι ο σεβασμός αποτελεί ήδη μέριμνα, τόσο των κρατών - μελών και των κοινοτικών οργάνων, όσο και της ίδιας της νομολογίας του ΔΕΚ. Σε αυτό το τελευταίο σημείο, τονίζει ότι η ΕυρΣΔΑ κατέχει εξέχουσα θέση, μεταξύ των πηγών οι οποίες αποτελούν στοιχεία έμπνευσης της νομολογίας του ΔΕΚ. Εφόσον λοιπόν, αποκλείσθηκε η δυνατότητα προσφυγής στο άρθρο 235 ΣΕΚ το τελικό συμπέρασμα του Δικαστηρίου, ήταν να αρνηθεί την αρμοδιότητα της Κοινότητας, να προσχωρήσει επί του παρόντος στη ΕυρΣΔΑ.

Η διακήρυξη, πάντως του ΔΕΚ ότι κανένα κοινοτικό όργανο, δεν εξουσιοδοτείται από την Συνθήκη ώστε να θεσπίζει κανόνες ή να συνάπτει συνθήκες χρειάζεται κάποιες διευκρινήσεις. Η διατύπωση του κοινοτικού Δικαστηρίου, σχετικά με την έλλειψη αρμοδιότητας, στο χώρο των δικαιωμάτων του ανθρώπου θέτει αναπόφευκτα το ζήτημα της νομιμοποιητικής βάσης όλων των ανωτέρω κοινοτικών πρωτοβουλιών. Δηλαδή, όλες οι κοινοτικές ενέργειες, που

αποσκοπούν στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων χάνουν ένα σπουδαίο τμήμα των νομικών τους ερεισμάτων και φυσικά κινδυνεύουν να πέσουν στο κενό. Το ΔΕΚ λοιπόν κάνει λόγο στο σημείο αυτό για θέσπιση κανόνων πράξεων δεσμευτικών ενώ αντίθετα η Κοινή Δήλωση του 1977 και η Διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 1989, οι οποίες έχουν αναμφισβήτητα, πολιτική αξία παραμένουν απλές διακηρήξεις, σημαντικές μεν, αλλά χωρίς νομική δεσμευτικότητα, κατά συνέπεια η έλλειψη σχετικής κοινοτικής αρμοδιότητας θα μπορούσε να περάσει απαρατήρητη. Αν συνεπώς τεθεί ζήτημα αρμοδιότητας της Κοινότητας σε πράξεις που αποσκοπούν στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το ίδιο ερώτημα θα μπορούσε να τεθεί και στο ΔΕΚ. Σε αυτό το σημείο εύκολα θα μπορούσε να αμφισβητηθεί η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να ασχοληθεί με την σύνταξη ενός άρθρου καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων ενώ δεν διαθέτει τυπική νομιμοποιητική βάση ούτε άμεση δημοκρατική νομιμοποίηση.⁵³ Φυσικά ο κίνδυνος αυτός δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ασήμαντος, διότι το ΔΕΚ με την έκδοση επαναστατικών κυριολεκτικά αποφάσεων τα τελευταία χρόνια, προξενεί αντιδράσεις στο εσωτερικό των κρατών - μελών της Κοινότητας. Το ζήτημα σχετικά με την αρμοδιότητα, του κοινοτικού Δικαστηρίου στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τίθεται υπό αμφισβήτηση και αποτελεί αφορμή, ξεχωριστής έρευνας.

Εάν ο σεβασμός και η κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, αποτελεί στόχο της

⁵³ Ευγ. Ρ. Σαχπεκίδιου "Το ΔΕΚ αποτρέπει την προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ" ΕΕυρΔ, 1996 τεύχος 3 σελ 583

Κοινότητας και η προσχώρηση είναι αναγκαία για την επίτευξη του στόχου αυτού το άρθρο. 235 επιτρέπει την εκχώρηση αρμοδιοτήτων, στο Συμβούλιο, παρά την απουσία, ρητά απονεμόμενης αρμοδιότητας.

3. ΤΟ ΑΡΘΡΟ 235 ΣΕΚ ΩΣ ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗΣ

Η προσχώρηση της Κοινότητας, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων παρουσιάζει τεχνικά εμπόδια, είτε προέρχονται από την κοινοτική πλευρά είτε από την ίδια την Ευρ.ΣΔΑ, τα οποία δεν θεωρήθηκαν, ποτέ αξεπέραστα. Το ζήτημα της νομικής βάσης της προσχώρησης αντιμετωπίστηκε, κατά κανόνα σε συνάρτηση με το άρθρο 235 της Συνθήκης. Επιστήμονες κύρους είχαν προειδοποιήσει στις αρχές της δεκαετίας του '80 ότι η απόπειρα θεμελίωσης, της κοινοτικής προσχώρησης στην Ευρ. ΣΔΑ με μόνη βάση, το άρθρο 235 της Συνθήκης δεν πρόκειται να ευδοκιμήσει και για αυτό εξετάζεται, το ενδεχόμενο τροποποίησης της Συνθήκης.

Σκοπός, του άρθρου 235 είναι να καλύψει την περίπτωση κατά την οποία στα κοινοτικά όργανα, δεν έχουν χορηγηθεί ρητώς ή σιωπηρώς, από ειδικές διατάξεις της Συνθήκης, εξουσίες προς δράση στο μέτρο που εντούτοις τέτοιες εξουσίες είναι εμφανώς αναγκαίες για να μπορεί η Κοινότητα να ασκήσει το έργο της προς την πραγματοποίηση ενός από τους στόχους που καθορίζει η Συνθήκη. Η διάταξη αυτή, αναπόσπαστο τμήμα μιας θεσμικής τάξεως, στηριζόμενης στην αρχή των δοτών αρμοδιοτήτων, δεν μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για την διεύρυνση του πεδίου των αρμοδιοτήτων της Κοινότητας πέραν του γενικού πλαισίου, που

προκύπτει από το σύνολο των διατάξεων της Συνθήκης και ειδικότερα από τις διατάξεις που ορίζουν την αποστολή και τη δράση της Κοινότητας.⁵⁴

Η διάταξη αυτή δεν μπορεί εν πάση περιπτώσει, ν' αποτελέσει έρεισμα για την θέσπιση διατάξεων, οι οποίες τελικώς θα συνεπάγονται, κατ' ουσίαν τροποποίηση στην Συνθήκη χωρίς να έχει τηρηθεί, η διαδικασία που η ίδια η Συνθήκη προβλέπει προς τούτο.

Επίσης, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η φράση "(Το Συμβούλιο) θεσπίζει ομοφώνως, τις κατάλληλες διατάξεις" εξουσιοδοτεί το Συμβούλιο να προβεί αν χρειασθεί και σε ενέργειες στα πλαίσια της διεθνούς προστασίας της Κοινότητας. Εφόσον τηρούνται, και οι υπολοίποι όροι της διάταξης μπορεί συνεπώς το Συμβούλιο να συνάψει, ακόμη και διεθνείς συμφωνίες, με τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς με μόνη νομιμοποιητική βάση το άρθρο 235.⁵⁵ Οι κυβερνήσεις υποστηρίζουν ότι με την έλλειψη ειδικών διατάξεων, το άρθρο 235 της Συνθήκης αποτελεί νομικό έρεισμα της προσχώρησης. Εν προκειμένω, συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 235, και συγκεκριμένα η ανάγκη δράσεως της Κοινότητας ή πραγματοποίηση ενός από τους στόχους της Κοινότητας και ο σύνδεσμος προς τη λειτουργία της κοινής αγοράς.

Δεν είναι εύκολο να σταχνολογηθούν οι στόχοι των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εφόσον οι ιδρυτικές Συνθήκες δεν απαριθμούν αυτούς τους στόχους, παραμόνο αποσπασματικά.

⁵⁴ Γνωμοδότηση 2/94 "Γνωμοδότηση εκδιδόμενη δύμανη του άρθρου 228 παράγραφος 6 της Συνθήκης ΕΚ., σελ. 1761"

⁵⁵ Ε. Π. Σαχπεκίδου "Το ΔΕΚ αποτρέπει την προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ" ΕυΕυρΔ, 1996 Τεύχος 3 σελ. 596-567

Η Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, εκτιμά ότι η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου εντάσσεται στους στόχους της Κοινότητας και ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως στόχο - τομή αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των στόχων της Κοινότητας. Η θέσπιση της ιθαγενείας της Ένωσης, αποτελεί ένα νομικό στοιχείο υπέρ της απόψεως αυτής. Το γεγονός ότι ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων αναφέρεται πλέον ρητά στο προοίμιο όχι μόνον της ΕΕΠ αλλά και της ΣΕΕ καθώς και η μνεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα άρθρα ΣΤ παρ.2,1.1 και Κ 2 ΣΕΕ.⁵⁶

Η άποψη ότι η κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων συνιστά στόχο της Συνθήκης γνωρίζει, σοβαρό αντίλογο. Τα κράτη - μέλη υποστηρίζουν το αόριστο χαρακτήρα των διατυπώσεων σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποκλείοντας οποιαδήποτε κταταξή τους μεταξύ των στόχων της Κοινότητας.

Το ΔΕΚ τονίζει ότι ενώ ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου συνιστά προϋπόθεση, της νομιμότητας των κοινοτικών πράξεων ωστόσο η προσχώρηση στην Σύμβαση θα συνεπαγόταν ουσιαστική μεταβολή, του ισχύοντος κοινοτικού καθεστώτος προστασίας, των δικαιωμάτων του ανθρώπου αφού θα έχει ως επακόλουθο, την ένταξη της Κοινότητας σε ένα χωριστό διεθνές θεσμικό σύστημα, καθώς και την ενσωμάτωση του συνόλου των διατάξεων της Σύμβασης στην κοιντική έννομη τάξη. Απάντηση θα πρέπει να δοθεί στο ερώτημα αν η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί ή όχι στόχο από εκείνους που επιδιώκει, να

⁵⁶ Ε. Ρ. Σαχπεικίδου "Το ΔΕΚ αποτρέπει την προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ" ΕυΕυρΔ, 1996, Τεύχος 3 σελ. 598

πραγματοποιήσει η Συνθήκη. Ο στόχος αυτός θα ήταν δυνατόν να βρίσκεται μέσα στα πλαίσια των κοινοτικών ενδιαφερόντων αλλά να μην συνδέεται με το πλαίσιο της λειτουργίας της κοινής αγοράς, όπως προϋποθέτει το άρθρο 235 ΣΕΚ. Η συγκεκριμένη ενέργεια δηλαδή η προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ δεν αποκλείεται να μην κρίνεται αναγκαία για την πραγματοποίηση του εν λόγω στόχου.

Μια έστω και προσωρινή στάθμευση στα ζητήματα του άρθρου 235 ΣΕΚ αποδεικνύει ότι η υποχρεωτική αναζήτηση στόχων, που κινούνται στα πλαίσια της λειτουργίας της κοινής αγοράς, δεν αποκλείει εκ των προτέρων την επέκταση και σε χώρους το κύριο χαρακτηριστικό των οποίων δεν είναι η οικονομική διάσταση. Αντίθετα γίνεται δεκτό ότι ο περιορισμός λόγω της λειτουργίας της κοινής αγοράς πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως και να λαμβάνει επίσης υπόψη τις εξελίξεις της ίδιας της κοινής αγοράς. Ο όρος δεν υπαγορεύει λοιπόν αναγκαστική καθήλωση σε οικονομικούς μόνο στόχους αλλά μπορεί να νομιμοποιήσει και μέτρα συνοδευτικά της λειτουργίας της κοινής αγοράς τα οποία οφείλουν ασφαλώς να μην καταστρατηγούν τις κύριες συντεταγμένες της Συνθήκης. Βάση, όλων των ανωτέρων η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η ευρύτερη έννοια της λειτουργίας της κοινής αγοράς συνδέονται στενά. Από τις αρχές της δεκαετία του 1980 έγκυρες πλευρές, υποστηρίζουν ότι η βελτίωση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων θα μπορούσε κάλλιστα να θεωρείται άγραφος στόχος της Κοινότητας δεν μπορεί να ισχύει σήμερα το αντίθετο ιδίως μετά

τις τόσες επίσημες αναφορές των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της ΕυρΣΔΑ στα κείμενα της ΣΕΚ και της ΕΕΠ.⁵⁷

Η απόρριψη του άρθρου 235 ΣΕΚ ως νομικής βάσης της προσχώρησης στην ΕυρΣΔΑ, είναι λογικό να μην αντιμετωπισθεί ως αποκλεισμός της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τους στόχους της Κοινότητας. Αντίθετα η τελική θέση του ΔΕΚ θα μπορούσε να εκληφθεί ως διαπίστωση του γεγονότος ότι η προσχώρηση απλώς δεν είναι αναγκαία για την εκπλήρωση του στόχου αυτού. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλείγουν μάλλον και τα επιχειρήματα του ΔΕΚ, σχετικά με την ικανοποιητική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε κοινοτικό επίπεδο, ακόμη και υπό το ισχύον σήμερα καθεστώς.

Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων μπορεί συνεπώς να αποτελεί στόχο της Κοινότητας, η Κοινότητα δεν έχει ωστόσο την αρμοδιότητα να προσωρήσει την ΕυρΣΔΑ, διότι αυτό θα συνεπαγόταν ουσιώδη μεταβολή του ισχύοντος κοινοτικού καθεστώτος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το ΔΕΚ, δεν ασχολείται με την έννοια της ουσιώδους μεταβολής, του ισχύοντος κοινοτικού καθεστώτος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αντίθετα κρίνεται, σημαντική επειδή θα είχε ως συνέπεια την ένταξη της Κοινότητας, σε χωριστό διεθνές θεσμικό σύστημα καθώς και την ενσωμάτωση του συνόλου των διατάξεων της Σύμβασης στην κοινοτική έννομη τάξη.⁵⁸

Τα προβλήματα που αναδύονται με αφορμή την προσχώρηση της Κοινότητας είναι πολλά και εξαιρετικά πολύπλοκα. Ξεκινούν από

⁵⁷ Στέλιος Περράκης "Η Ευρωπαϊκή ένωση σε μεταξέλιξη από το Μάαστριχτ στο Αμστερνταμ" εκδ. Σακκούλα, 1998, σελ.57

⁵⁸ Ευγενία Ρ.Σαχπεκίδου "Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αποτρέπει την προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ, ΕΕΕυρΔ. 1996, τεύχος 3 σελ.601."

ζητήματα, του τρόπου εκπροσώπησης της Κοινότητας στα όργανα της ΕυρΣΔΑ και φθάνουν μέχρι την πιθανή αμφισβήτηση της θέσης του ΔΕΚ ως ανώτατου ιεραρχικά δικαιοδοτικού οργάνου, στα πλαίσια της κοινοτικής έννομης τάξης.

Ενδιαφέρον αποκτούν, οι θέσεις της γνωμοδότησης του ΔΕΚ τόσο για την ακαταλληλότητα του άρθρου 235 ΣΕΚ όσο και για την απουσία κοινοτικής αρμοδιότητας, εάν ερμηνευθούν και υπό ένα άλλο πρίσμα συναφές, προς την νομομοποίηση του ΔΕΚ να εκπονήσει κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Τα κράτη - μέλη στις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν ενόψει της γνωμοδότησης 2/94 οι δισταγμοί που εμφανίζονται κυρίως ως ενστάσεις που αφορούν το άρθρο 219 της Συνθήκης την υποχρέωση δηλ. των κρατών - μελών να μη ρυθμίζουν διαφορές σχετικές με την ερμηνεία ή εφαρμογή της Συνθήκης με τρόπο διαφορειακό από τον προβλεπόμενο από την ίδια. Το ζήτημα βέβαια είναι ευρύτερο από την αρμοδιότητα του ΔΕΚ, να ελέγχει ή όχι και πράξεις εθνικών αρχών, με κριτήριο τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν παύει ωστόσο να συνδέεται με το πρόβλημα που διατρέχει το σύνολο των παρατηρήσεων των κρατών - μελών σχετικά με την προσχώρηση στην ΕυρΣΔΑ. Οι ανυσυχίες των κρατών - μελών για μια επικείμενη διάταραξη της ισορροπίας κοινοτικών και εθνικών αρμοδιοτήτων, στο τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κάθε άλλο παρά αβάσιμες είναι με την πρόσφατη τάση του ΔΕΚ, να θεωρεί τα κράτη - μέλη δεσμευμένα τουλάχιστον, στο χώρο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου από τα κοινοτικά θεμελιώδη δικαιώματα. Το ΔΕΚ άλλωστε, με την γνωμοδότηση του παρατηρεί ότι η μεταβολή του καθεστώσ προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου μετά την

προσχώρηση δεν θα έχει θεμελιώδεις συνέπειες, μόνο για την κοινότητα αλλά και για τα κράτη - μέλη. Η άρνηση του λοιπόν, να καταφύγει στο άρθρο 23 και η επιμονή του στην λύση της αναθεώρησης, θα μπορούσε να ερμηνευτεί και ως μια προσπάθεια να διευρυνθούν οι κοινοτικές αρμοδιότητες σε βάρος των εθνικών.⁵⁹ Το κέντρο βάρους, στην διαπίστωση του ΔΕΚ σχετικά με την έλλειψη κοινοτική αρμοδιότητα θα μπορούσε να βρίσκεται όχι τόσο στην απουσία αρμοδιότητας της Κοινότητας να μεριμνά για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον περιορισμένο χώρο δράσης, της για το συγκεκριμένο τομέα έναντι των κρατών - μελών.

⁵⁹ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου "Το ΔΕΚ αποτρέπει την προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔ", ΕΕευρΔ, 1996 Τεύχος 3 σελ. 601

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα η οποία γνώρισε μια επιτάχυνση μέσα από τη δεκαετία του 1970 και κυρίως προς τα μέσα της δεκαετίας του 1980, γνώρισε μια καμπή από την στιγμή που κέρδισε έδαφος η αντίληψη ότι στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν έχουμε μόνο τον homo economics αλλά ότι υπάρχουν άνθρωποι, άτομα, πολίτες.

Δεν έχουμε μόνο εργαζόμενους, οι οποίοι απλώς διακινούνται στα πλαίσια της κοινής αγοράς. Έχουμε ευρωπαίους πολίτες, στους οποίους μάλιστα η Ευρωπαϊκή Ένωση θα αναγνώριζε στην συνέχεια και "Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια".

Με την επιτάχυνση αυτή φθάσαμε στην πρώτη σημαντική αναθεώρηση της συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την Εννιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (Ε.Ε.Π.) όπου σημειώθηκε ένα βήμα προς τα μπροστά στα ζητήματα, των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Όσον αφορά ιδιαίτερα τα κοινωνικά δικαιώματα τα οποία έκαναν πολύ δειλά την εμφάνιση τους στο κείμενο της ΕΕΠ μια αναφορά γινόταν στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης.⁶⁰ Ο οργανισμός του Στρασβούργου ασχολήθηκε πρωτοποριακά από την δεκαετία του 1960 με τα κοινωνικά δικαιώματα.

Ακολούθησε μια δεύτερη καμπή, στην προβληματική το 1989 με την υιοθέτηση του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων των εργαζομένων και στην συνέχεια φτάσαμε στην συνθήκη του Μάαστριχτ.

⁶⁰ Κ. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΥ "ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ" εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/κη, 1993, σελ. 203

Σήμερα βρισκόμαστε σε μια φάση, όπου τα προβλήματα παραμένουν τα ίδια ή οξυμένα, οι διαπιστώσεις παραμένουν οι ίδιες ώσπου να γίνουν τα αναγκαία γενναία βήματα αλλαγής. Από την δεκαετία του 1980 και μετά άρχισε να συνειδητοποιείται όχι σε επίπεδο κυβερνήσεων των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, αλλά σε επίπεδο εθνικής κοινωνίας, αλλά και των σκεπτομένων ανθρώπων, ότι η κοινότητα θα έπρεπε να ασχοληθεί γενικότερα με το δικαίωμα του ανθρώπου και όχι μόνο με τα οικονομικά ή κοινωνικά δικαιώματα που απορρέουν από την λειτουργία της κοινής αγοράς.

Προσπαθούμε να αντιμετωπίσουμε τα θέματα της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε επίπεδο Κοινότητας, με τρόπο που είναι αποσπασματικός, χωρίς πληρότητα και συνεπώς αποτελεσματικότητα. Η διαπίστωση αυτή είναι γενικού και όχι ειδικού χαρακτήρα. Είτε μιλάμε για ατομικά δικαιώματα είτε για κοινωνικά.

Οι προτάσεις αφορούν ένα κατάλογο δικαιωμάτων του ανθρώπου ή ειδικότερα των κοινωνικών δικαιωμάτων και η Επιτροπή των Σοφών⁶¹ ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το θέμα αυτό. Από την άλλη μεριά υπάρχει η πρόταση για προσχώρηση της ΕΚ/ΕΕ στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Όλες αυτές οι προτάσεις δεν είναι πλήρεις, για τα ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου και ειδικότερα τα κοινωνικά δικαιώματα.

Πρώτον, διότι η υιοθέτηση της Ευρωπαϊκή Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών είναι μια πράξη, που έρχεται εύκολα στο

⁶¹ Στέλιος Περράκης "Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε μετεξέλιξη από το Μάαστριχτ στο Αμστερνταμ", εκδ. Σακκούλη 1998, Αθήνα σελ. 37

νου και η οποία φαίνεται να μην δημιουργεί προβλήματα τουλάχιστον μεταξύ των κρατών - μελών. Από την άλλη πλευρά, όμως πρέπει να σημειωθεί όχι μόνο ότι η Σύμβαση είναι ηλικίας 30 χρόνων αλλά και έχει συνταχθεί για να εξυπηρετήσει σκοπούς διαφορετικούς από αυτούς που εξυπηρετούν οι Κοινότητες Οικονομικά και Κοινωνικά δικαιώματα και ελευθερίες που είναι βασικά για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες απουσιάζουν από την Σύμβαση.

Αν λοιπόν προσχωρήσει η Ένωση στην Σύμβαση αυτή θα υπόκειται η δράση της στις εγγυήσεις της αλλά όλο το πεδίο των κοινωνικών δικαιωμάτων θα βρίσκεται εκτός ελέγχου προστασίας.

Αν προσχωρήσει η ΕΚ/ΕΕ, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση τότε υπάρχει δυνατότητα προσφυγής, στα όργανα του Στρασβούργου κάτι όμως που δεν θα αρέσει στο ΔΕΚ για λόγους ιεραρχίας μέσα στην κοινοτική έννομη τάξη, όπως και σε κυβερνήσεις ορισμένων εταίρων.

Άλλο ενδεχόμενο δικαστικού ελέγχου προσφέρει το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Ωστόσο είναι περιορισμένες οι δυνατότητες ελέγχου από το φως της ίδιας της ΕΣΔΑ οι ρυθμίσεις της οποίας αναγνωρίζονται ως γενικές αρχές του Κοινοτικού Δικαίου. Επιπλέον η ίδια η νομολογία, του ΔΕΚ θέτει τα όρια που υπάρχουν σε έναν τέτοιο έλεγχο. Έτσι ο προσφεύγων, στο ΔΕΚ δεν μπορεί να επικαλεσθεί ευθέως ένα δικαίωμα, που εγγυάται η Ευρωπαϊκή ΣΔΑ και να κριθεί η υπόθεση από την σκοπιά της Σύμβασης η οποία δεν δεσμεύει σήμερα ως τέτοια την ΕΚ/ΕΕ. Το ΔΕΚ θα εξετάσει το αίτημα, ως γενική αρχή του δικαίου. Αντίθετα το ζητούμενο είναι ο πολίτης να έχει μια δυνατότητα προσφυγής και να θέτει ευθέως ζητήματα παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Δεύτερον η κατάρτιση ενός καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη, αποτελεί μια από τη εναλλακτικές λύσεις που έχουν προταθεί, για την διεύρυνση της προστασίας των δικαιωμάτων του πολίτη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η χρησιμότητα ενός καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη είναι πολλαπλή.⁶² Ο κατάλογος μπορεί να επιτελέσει σειρά λειτουργιών που συμβάλλουν αποφασιστικά στην ενοποιητική διαδικασία, ενώ ορισμένες από αυτές έχουν ουσιώδεις, νομικές επιπτώσεις. Οι βασικότερες λειτουργίες είναι οι εξής:

α) Εγγυητική - συνταγματική λειτουργία: Ο κοινωνικός κατάλογος ακόμη και αν περιοριζόταν στην κωδικοποίηση των ήδη αναγνωρισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων θα λειτουργούσε αποτρεπτικά απέναντι στους φορείς της πολιτικής εξουσίας και θα δημιουργούσε μεγαλύτερη ασφάλεια δικαίου στους πολίτες. Σε κάθε περίπτωση, λοιπόν η βασική λειτουργία που καλείται να επιτελέσει ένας κοινοτικός κατάλογος είναι η εγγυητική λειτουργία. Η λειτουργία αυτή όντας ανάλογη με εκείνη που επιτελούν οι διατάξεις των εθνικών συνταγμάτων για τα θεμελιώδη δικαιώματα μπορεί σε τελευταία ανάλυση να χαρακτηριστεί και ως συνταγματική

β) Δημοκρατική - νομιμοποιητική λειτουργία: το δημοκρατικό έλλειμα, δεν εμφανίζεται μόνο στο επίπεδο των κοινοτικών θεσμών. Ειδικότερα δε αρκεί η ενίσχυση, των εξουσιών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, για να καλυφθεί αυτό το έλλειμα. Βασικό μέτρο για το περιορισμό του δημοκρατικού ελλείματος αποτελεί η διεύρυνση των δικαιωμάτων του πολίτη και μετεξέλιξη του από "πολίτη της αγοράς σε πολίτη της Κοινότητας".⁶³ Η μετεξέλιξη αυτή μπορεί να

⁶² Κ. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΥ "ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ" εκδ. Παρατηρητής Θεσ/κη 1993, σελ. 203-204

⁶³ Αλέξανδρος Κατράνης "Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το εθνικό σύνταγμα ΕΕΕυρΔ, 1983, σελ.608"

προωθηθεί με την προσθήκη αστικών πολιτικών, και κοινωνικών δικαιωμάτων στα υπάρχοντα οικονομικά δικαιώματα. Με την θέσπιση ενός ολοκληρωμένου καταλόγου, δικαιωμάτων του πολίτη, το μεν κράτος θα πάψει να είναι ο θεσμικός διάμεσος, μεταξύ της Κοινότητας και του πολίτη, η δε Κοινότητα θα αποκτήσει δική της νομιμοποιητική βάση

γ) Πολιτειακή λειτουργία; ένας κατάλογος δικαιωμάτων του πολίτη ακόμη και αν δεν είναι πλήρης όπως συμβαίνει με αυτόν που περιλήφθηκε στις διατάξεις για την "ιθαγένεια" της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαμορφώνει μια νομική κατάσταση ή status του πολίτη που σημαίνει ότι η κοινότητα θα έχει στο εξής δικούς της πολίτες δηλαδή δικό της λαό. Αν το στοιχείο αυτό συντρέχει με τα στοιχεία του εδάφους και της εξουσίας μπορεί να θεμελιωθεί η πολιτειακή απόσταση του μορφώματος που θα ποροκύψει από την νέα συνθήκη.⁶⁴

δ) Δίκαιο ενοποιητική λειτουργία. Η λειτουργία αυτή που ήδη επιτελείται μέσω της νομολογίας του ΔΕΚ, για τα κοινοτικά θεμελιώδη δικαιώματα θα ενισχυθή σημαντικά από την στιγμή που τα δικαιώματα αυτά θ' αντιτάσσονται αυτοτελώς και χωρίς περιορισμούς στις εθνικές διοικήσεις.

ε) Συμβολική λειτουργία: Η μετάβαση στις ανώτερες βαθμίδες της πολιτικής ενοποίησης προϋποθέτει, την εμπλοκή πολιτών με την μορφή της ενεργούς συμμετοχής τους στην οικοδόμηση και λειτουργία του υπό διαμόρφωση πολιτειακού μορφώματος. Για να επιτευχθεί η εμπλοκή των πολιτών στην ενοποιητική διαδικασία είναι

⁶⁴ Γ. Α. Στεφάνου προς ένα κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων εκδ. Παρατηρητής, 1993, σελ.206

απαραίτητη, η κατασκευή μιας νέας ταυτότητας του πολίτη μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας που σε μεγάλο βαθμό θα στηρίζεται σε σύμβολα (όπως η εθνική ταυτότητα). Ένας κατάλογος δικαιωμάτων του πολίτη που θα περικλείεται σε μια αναθεωρημένη συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, και ίσως αργότερα σε ένα ευρωπαϊκό σύνταγμα θα έχει μεγάλη συμβολική αξία και θα παίξει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Η κωδικοποίηση λοιπόν από τις κοινότητες τις ιδέες των ατομικών δικαιωμάτων, και ελευθεριών που θα προστατεύονται μέσα στο δικό της σύστημα δικαίου αποτελεί μια λύση η οποία έχει το μεγάλο πλεονέκτημα ότι στο κατάλογο αυτό θα περιλαμβάνονται και άλλα δικαιώματα πέρα από αυτά της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, που άλλωστε δεν είναι παρά το ελάχιστο όριο προστασίας που πρέπει να παρέχεται από κράτη - μέλη. Έτσι οι οικονομικοί και κοινωνικοί στοχοσκοποί των κοινοτήτων θα εξυπηρετηθούν και η θέση των ατόμων θα εξασφαλίζεται αποτελεσματικότερα. Αλλά η λύση αυτή είναι και η πιο δύσκολη στην εφαρμογή της. Απαιτείται πολύ χρόνος για την σύνταξη ενός τέτοιου καταλόγου, ενώ η λύση του προβλήματος δεν μπορεί να περιμένει έστω και για πολύ λιγότερο χρόνο. Κυρίως όμως αντιμετωπίζεται σημαντικό πολιτικό πρόβλημα. Τα εθνικά συμφέροντα, και η εθνική θεώρηση διάφορων οικονομικών και άλλων προβλημάτων που είναι έκδηλα μέσα στην κοινότητα δεν φαίνεται να επιτρέπουν συμφωνία μεταξύ των κρατών - μελών με τον πρόσθετο κίνδυνο να ερθουν στην επιφάνεια διακρατικές διαφορές σε μια εποχή κρίσης οικονομικής πολιτικής και κοινωνικής.

Για πρώτη φορά από την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων διεξάγεται ένας πολυεπίπεδος διάλογος σχετικά με τα θέματα της

θέσπισης πολιτικών, που θα απαντούν στα καθημερινά προβλήματα των Ευρωπαίων πολιτών με την εισαγωγή ενός νέου κεφαλαίου για την καταπολέμηση της ανεργίας, της ένταξης του κοινωνικού πρωτοκόλλου στο κύριο σώμα της Συνθήκης, την ενίσχυση της πολιτικής συνοχής της δημόσιας υγείας του περιβάλλοντος την ενίσχυση και κοινοτικοποίηση των διατάξεων για την ελεύθερη κυκλοφορία των ατόμων στην ΕΕ. Με τις ρυθμίσεις αυτές κάνουμε ένα σημαντικό βήμα για την κάλυψη του "ελλείματος της δημοκρατία". Η Ένωση πρέπει να είναι απόλυτα δημοκρατική. Να έχει την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής κοινωνίας. Και για να γίνει αυτό θα πρέπει να εμφανιστεί ως συντελεστής επίλυσης των πειστικών προβλημάτων που απασχολούν κάθε εθνική και συνακόλουθα ευρωπαϊκή κοινωνία.

Παράλληλα, στην ΔΔ προβλήθηκε και η πρόταση η οποία είναι εξίσου σημαντική ότι η Κοινότητα / Ένωση πρέπει να αποκτήσει ένα συνολικό σύστημα Δικαιωμάτων του ανθρώπου μια πτυχή του οποίου θα αποτελούν τα κοινωνικά δικαιώματα.⁶⁶

Υποστηρίζουμε, λοιπόν στην ΔΔ να ενισχυθεί η δημοκρατική ταυτότητα της ΕΕ και να υιοθετηθεί πέρα από την αναγνώριση ενός καταλόγου δικαιωμάτων του ανθρώπου και ο κατάλογος έχει την έννοια είτε είναι αυτός που περιλαμβάνεται στην ΕΣΔΑ είτε του καταρτίζουμε εξ αρχής, τον κατάλογο ότι μπορεί ο Ευρωπαίος πολίτης να γνωρίζει αν πάσα στιγμή ποια είναι τα δικαιώματα του που προστατεύονται και επομένως να το επικαλείται. Συνακόλουθα εάν έχουμε αυτόν τον κατάλογο είτε μέσω της προσχωρήσεως στην ΕΣΔΑ

⁶⁶ Κ. Α. Στεφάνου "Τα δικαιώματα του πολίτη στην κοινωνική έννομη τάξη" εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/κη 1993, σελ.205

είτε καταρτίζοντας ειδικό κατάλογο δικαιωμάτων, θα πρέπει να προσφέρουμε στον πολίτη την δυνατότητα προσφυγής στο Δικαστήριο.

Η Διακυβερνητική Διάσκεψη, που ξεκίνησε με την έκτακτη Σύνοδο κορυφής του Μάρτιου του 1996 στο Τορίνο, έκανε μια δύσκολη διαδρομή για να καταλήξουμε στο Αμστερνταμ. Δεν χωράει αμφιβολία πως η Συνθήκη του Αμστερνταμ είναι ένας ακόμη σταθμός σε μια διαδικασία που διαρκεί εδώ και περίπου 45 χρόνια προς την κατεύθυνση της Ευρωπαϊκής πολιτικής και οικονομικής ολοκλήρωσης ώστε η Ευρωπαϊκή Ένωση να απαιτήσει ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο.

Πρόκειται, για ένα ισορροπημένο κείμενο που ιδίως σε δύο πεδία πολιτικής δημιουργεί προϋποθέσεις θετικές, ένα νέο κλίμα ενώ σε ένα συγκεκριμένο χώρο δημιουργεί μια εξαιρετικά κρίσιμη εξέλιξη. Αναφέρομαι στον Ευρωπαίο πολίτη, τα δικαιώματα του, τις συνοδευτικές πολιτικές που διευρύνθηκαν και ενδιαφέρουν τον πολίτη. Σε αυτό το σημείο, η Συνθήκη του Αμστερνταμ έχει κάνει πολύ θετικά βήματα. Η πορεία της ευρωπαϊκής οικοδόμησης προχωρεί με μικρά βήματα με συναίνεση και ρεαλισμό. Τα κράτη - μέλη της ΕΕ θα πρέπει να προσχωρήσουν σε μια διαδικασία εκπόνησης, κατάρτισης ενός καταλόγου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. Αυτό το βήμα του Αμστερνταμ θα κριθεί στην πράξη και από την αποδοχή του από την Ευρωπαϊκή κοινότητα από τον Ευρωπαίο Πολίτη πόσο τελικά θετικό θα είναι. Ίσως το στοίχημα τελικά για το 21ο αιώνα στο πεδίο αυτό να μην έχει πλήρως χαθεί και να οδηγήσει στη ολοκλήρωση του ευρωπαϊκού γίγνεσθαι.

Βιβλιογραφία

ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ "Η Ευρωπαϊκή Ένωση, θεσμοί και πολιτικές" εκδ. Α. Σταμούλη, Αθήνα - Πειραιάς 1995

ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ 2/94 ΔΕΚ της 28.3.96 κατά το άρθρο 226 παρ.6 Συν. Ε. Κοιν.

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Π.Δ. "Η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στο Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο", Νο. Β, 1989.

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Π.Δ. "Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο", ΙΒ' έκδοση εκδ. Α. Σακκούλα, Αθήνα 1985.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στην Ελλάδα "Τα Θεμελιώδη Δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση" Ιούνιος 2000/6

ΚΑΚΟΥΡΗΣ Κ. "Η νομολογία του Δικαστηρίου των ΕΚ. σχετικά με δικαιώματα του ανθρώπου", Το Σ, 1987

ΚΑΤΡΑΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ " Κοινοτικό Δίκαιο και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το εθνικό σύνταγμα" ΕΕΕυρΔ. Αθήνα, 1983, τόμος 3.

ΚΟΜ (97) 357 τελικό 24.7.97. Πρόταση σχετικά με το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών καθώς και με την ανάπτυξη και την εδραίωση της Δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΑΚΗΣ Ε. ΣΠ. " Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής κοινοτικής έννομης τάξης" ΕΕΔ, Το 4ος, Αθήνα, 1981

ΛΑΙΟΥ ΗΛ. "Το πρόβλημα των ατομικών δικαιωμάτων στην κοινωνική και ελληνική έννομη τάξη" Νο Β, 1982

ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ - ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ "Η διεθνής προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων " εκδ. Ειρήνη, Αθήνα 1990

ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ - ΛΗΤΟΥΡΙΩΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ "Η Ευρωπαϊκή χώρα των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων" ΕΚΕΜ, Αθήνα, 1990

ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ "Η ΕΕ σε μετεξέλιξη από το Μάαστριχτ στο Αμστερνταμ" εκδ. Α. Σακκούλα, Αθήνα 1998

ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ "Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αποτρέπει την προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ" ΕΕυρΔ, 1996, τεύχος 3

ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ Ν. "Ευρωπαϊκό Δίκαιο και στοιχεία Ελληνικού δικαίου προσαρμογής" Ι. εκδ. Σακκουλα, 1994

ΣΤΑΓΚΟΣ ΠΕΤΡΟΣ - ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ "Δίκαιο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων" εκδ. Α. Σακκουλα, Θεσ/κη 1994

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Α. ΚΩΝ/ΝΟΣ "Τα δικαιώματα του πολίτη στην κοινοτική
έννομη τάξη", εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/κη 1993

ΤΑΓΑΡΑΣ ΧΑΡΗΣ "Μηχανισμοί διεθνούς προστασίας των
Δικαιωμάτων του Ανθρώπου", εκδ. Α. Σακκουλα, Αθήνα, 1992

ΤΑΛΙΑΔΟΥΡΟΣ ΣΠΥΡΟΣ "Τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου
και το κοινοτικό δίκαιο" Νο Β, 1982

ΤΣΑΜΠΑΣΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑ "Η νομολογία του ΔΕΚ για τα ατομικά
δικαιώματα και η σημασία της στο εσωτερικό δίκαιο" Το Σ, 1986